

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra

Monika Saulytė
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentė

Magistro darbas

Laisvas įrodymų vertinimas ir teisėjo vidinis įsitikinimas

Vadovas: doc. Dr. Remigijus Merkevičius

Recenzentė: asist. Dr. Justyna Levon

Vilnius

2019

Turinys

Įvadas	3
1. Įrodymų (vertinimo) istorinė raida.....	6
2. Įrodymų ir įrodinėjimo proceso samprata	16
3. Laisvo įrodymų vertinimo principas	30
4. Vidinis teisėjo įsitikinimas.....	38
Išvados	57
Literatūros sąrašas.....	58
Santrauka.....	64
Summary	65

Įvadas

Temos aktualumas. Demokratinėje teisinėje valstybėje privaloma apsaugoti svarbiausius visos visuomenės ir kiekvieno asmens atskirai interesus nuo nusikalstamų veikų. Todėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) paskirtis yra užtikrinti, kad visi galėtų jaustis saugiai, žinodami, kad kiekviena nusikalstama veika bus atskleista, išsamiai išnagrinėta ir bus prieita prie teisingo sprendimo, kuriuo bus nuteisti kalti asmenys, o nekalti išteisinti. Nusikalstamų veikų atskleidimas ir tinkamas įstatymų taikymas yra neatskiriama dalis nuo įrodinėjimo proceso, o įrodinėjimo proceso turinį sudaro įrodymų rinkimas bei jų pateikimas teismui, įrodymų tyrimas bei vertinimas. Vieną iš didžiausių reikšmę turinčių įrodinėjimo sudedamųjų dalių galima būtų laikyti įrodymų vertinimą, nes tik tinkamai įvertinus esančius įrodymus nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje galima tikėtis teisingo ir pagrįsto teismo sprendimo bei teismo pareigos įgyvendinimo, t. y. apginti pažeistas asmenų teises ir įstatymų saugomus interesus. Visuomenės interesai bus užtikrinti tik tada, jei teismas sprendžiamoje baudžiamojoje byloje bus nešališkas ir nepriklausomas, objektyviai vertinantis duomenis (įrodymus), esančius byloje. Teismas turi apibrėžti nagrinėjamos baudžiamosios bylos įrodinėjimo ribas, būti aktyvus, aiškinantis visas svarbias bylos aplinkybes, savo nuomonę visada argumentuoti ir nesiremti prielaidomis. BPK nėra nustatytų jokių konkrečių įrodymų vertinimo kriterijų, tik numatyta, kad teismas vertina įrodymus vadovaudamasis savo vidiniu įsitikinimu. Nėra atskleistas įrodymų vertinimo, remiantis vidiniu įsitikinimu, turinys, o teisėjo vidinį įsitikinimą galima laikyti labai abstrakčiu kriterijumi. Kadangi įsitikinimas yra subjektyvus faktorius, baudžiamajam procesui yra svarbu pats teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis, veiksniai formuojantys vidinį įsitikinimą. Taip pat, kiek teisėjas yra laisvas vertindamas byloje esančius įrodymus (duomenis) ir kokia doktrinoje pateikiamo laisvo įrodymų vertinimo principo esmė bei santykis su įrodymų vertinimu remiantis vidiniu įsitikinimu. Galima pabrėžti, kad įrodymų vertinimas nesulaukia pakankamo doktrinos dėmesio, nors šiais laikais yra vienas iš aktualiausių klausimų nagrinėjant bylas. Įrodymų vertinimo svarba teisingam bylos išsprendimui yra nekvestionuojama.

Temos naujumas ir originalumas. Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje gana siaurai bandoma atskleisti laisvo įrodymų vertinimo principo bei vidinio teisėjo įsitikinimo turinį. Mažai keliama diskusinių klausimų įrodymų vertinimo tema. Šie institutai epizodiškai nagrinėjami vadovėliuose bei moksliniuose darbuose. (R. Merkevičius, G. Goda, P. Kuconis, M. Kazlauskas, R. Ažubalytė ir kt.). Kyla klausimas kiek teisėjas yra

„laisvas“ vertindamas pateiktus įrodymus (duomenis) baudžiamojoje byloje, kiek laisvės suteikia įstatymas subjektui, vertinančiam byloje pateiktus įrodymus (duomenis). BPK numato, kad teismas turi teisę bei pareigą visapusiškai įvertinti baudžiamojoje byloje pateiktus įrodymus vadovaujantis vidiniu teisėjo įsitikinimu, tačiau nenurodo visų faktorių, kurie gali turėti įtakos ir formuoti teisėjo vidinį įsitikinimą sprendžiant baudžiamąsias bylas. Šiame darbe bus stengiamasi atskleisti laisvo įrodymų vertinimo principo turinį, taip pat teisėjo vidinio įsitikinimo formavimosi veiksnius bei šiuo klausimu palyginti Lietuvą su užsienio valstybėmis.

Darbo tikslas: vadovaujantis BPK pateikta įrodymų vertinimo samprata, Lietuvos teismų formuojamoje praktikoje bei teisės doktrinoje, išanalizuoti baudžiamajame procese taikomo laisvo įrodymų vertinimo turinį, atskirus elementus. Taip pat atskleisti vidinio įsitikinimo, vertinant įrodymus ypatumus (kompetentingo subjekto įsitikinimo formavimosi analizė).

Darbo uždaviniai. Darbe mėginsiu atskleisti:

1. įrodymų vertinimo istorinę raidą Lietuvoje ir užsienyje;
2. įrodymų ir įrodinėjimo proceso sampratą (svarbius įrodymų vertinimui aspektus);
3. laisvo įrodymų vertinimo principo esmę;
4. teisėjo vidinio įsitikinimo turinį, t. y. vidinio įsitikinimo formavimosi ypatumus bei palyginti su užsienio valstybėmis.

Darbo objektas. Laisvo įrodymų vertinimo principas bei įrodymų vertinimas, remiantis vidiniu teisėjo įsitikinimu.

Darbo metodai. Darbe bus naudojami šie moksliniai tyrimo metodai:

1. istorinis metodas - naudojamas analizuojant įrodymų (vertinimo) istorinę raidą Lietuvoje bei užsienyje;
2. lingvistinis metodas – naudojamas atskleidžiant laisvo įrodymų vertinimo principo ir teisėjo vidinio įsitikinimo turinį;
3. teisės aktų analizės metodas - naudojamas siekiant išsiaiškinti tyrimo objekto, t. y. laisvo įrodymų vertinimo principo ir vidinio teisėjo įsitikinimo teisinio reguliavimo ypatumus;
4. sisteminis metodas - naudojamas nustatant vienų teisės normų sisteminius ryšius su kitomis teisės normomis;
5. lyginamasis metodas – naudojamas lyginant Lietuvos įrodymų vertinimo ypatumus su užsienio valstybėse esančiu reglamentavimu.

Svarbiausi šaltiniai. Magistro darbe remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Baudžiamojo proceso kodeksu, kitais norminiais teisės aktais. Analizuojami autorių,

rašiusių įrodymų vertinimo bei su įrodymais susijusia tematika, moksliniai darbai (G. Godos, P. Kuconio, J. Rinkevičiaus, R. Merkevičiaus, M. Kazlauskas, P. Danisevičiaus, P. Ancelio, A. Juozapavičiaus, J. Machovenko ir kt.) bei vadovaujamosi teismų praktikos išaiškinimais.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įžanga, keturi skyriai, išvados bei literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis. Pirmoje dalyje bus aptariama įrodymų (vertinimo) istorinė raida nuo senovės Romos laikų iki šių dienų, tiek Europoje, tiek Lietuvoje. Toliau pereinama prie įrodymų ir įrodinėjimo proceso sampratos bei turinio. Trečioje dalyje bus aptariamas laisvas įrodymų vertinimo principas, bandoma atskleisti jo esmę ir ketvirtoje dalyje pereinama prie įrodymų vertinimo remiantis vidiniu teisėjo įsitikinimu, jo turinio elementų bei palyginimu su užsienio valstybėmis.

1. Įrodymų (vertinimo) istorinė raida

Įrodymų vertinimas laikomas painiu mąstymo procesu, kurio sampratai suvokti privaloma susipažinti su jos istorijos raida. R. Merkevičius iškiria tris baudžiamojo proceso modelius, kuriuos galima įvardinti kaip istorinius raidos etapus, t. y. klasikinis rungimosi (kaltinamasis) modelis, inkvizicinis (tiriamasis) ir mišrusis modelis. Šių etapų (modelių) susiformavimą iš esmės lėmė tam tikru laikotarpiu vyraujančios moralinės ir etinės nuostatos, vertybės bei politinės, ekonominės, socialinės kultūrinės ir kitos sąlygos.¹ Taigi, remiantis šiais išskirtais modeliais, bus bandoma atskleisti įrodymų (vertinimo) istorinę raidą.

Klasikinis rungimosi modelis jau atsispindėjo nuo senovės Graikijos ir Romos laikų.² Graikijos miestuose, kitaip dar vadinamuose poliuose, asmens kaltės klausimas buvo sprendžiamas miesto gyventojams balsuojant, kaltinamasis turėjo galimybę įtikinti teisėjus (miesto gyventojus) dėl savo nekaltumo. Galima sutapatinti su šių laikų prisiekusiųjų teismu, kur ne teismas, o prisiekusieji sprendžia, kokia bus bylos baigtis ir ar asmuo bus pripažintas kaltas, ar išteisintas. Senovės Romoje įrodinėjimo procesas vykdavo viešai, asmuo, kurį kaltina, turėjo teisę pasisakyti. Buvo išrenkamas teisėjas (svarbus visuomenės narys), kuris sprendavo kaltės klausimą. Vėliau atsirado pretoriaus institutas, jo pareiga buvo skirti teisėjams (visuomenės nariams) bylas ir duoti nurodymus, kaip jas išspręsti. Pretorių galima būtų laikyti kaip šių laikų profesionalų teisėją.³

Rungimosi procesui yra būdingas pasyvus teisėjo vaidmuo. Teisėjas vertina pateiktus šalių įrodymus ir priima sprendimą vienos iš šalių naudai. Jei viena šalis neatvykdavo į bylos nagrinėjimą, tai buvo lygu pralaimėjimui, nes teisėjas priimdavo sprendimą tik esančios šalies pateiktų įrodymų pagrindu.⁴ Pamedės teisyno 79 straipsnyje yra numatyta, kad: „*Jei kam paskiriama tam tikra diena stoti pamedžionių teisman ir jis neatvyksta ir taip pat nepateikia pasiteisinimo, - tai jis bylą pralaimi.*“⁵ Šiame baudžiamojo proceso raidos etape buvo galima išskirti parengtinį tyrimą bei teisminį procesą. Proceso šalys turėdavo imtis iniciatyvos, norint pradėti procesą, taip pat pačios arba padedamos magistrato privalėdavo rinkti įrodymus bei teisme palaikydavo kaltinimą. Buvo svarbiausia išspręsti

¹ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamojo proceso enciklopedija*. Vilnius: Registrų centras, 2018, p. 19

² *Ibidem.*, p. 20

³ NEKROŠIUS, I.; NEKROŠIUS, V.; ir VELYVIS, S. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vija, 1996, p. 20

⁴ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: Registrų centras, 2013, p. 100

⁵ *Ibidem.*, p. 100

kilusį ginčą, o tiesos nustatymas nėra laikomas šio laikotarpio baudžiamojo proceso tikslu. Taip pat būtina paminėti, kad vyravo specifinis įrodinėjimas - įrodinėjimo pareiga teko abiem šalims, taip pat įrodinėti reikėjo ne tik tuos faktus, kurie sudaro įkaltinamojo nusikaltimo sudėtį, bet ir kaltinamojo asmens asmenines savybes, kurios nulemdavo bylos baigtį, t. y. geras vardas, garbingumas, sąžiningumas, dorumas ir kt.⁶

Senovės teismų praktikoje buvo plačiai paplitę idealieji įrodymai, t. y. įrodymai paremti įsitikinimu, kad Dievas yra tiesos pusėje. Dievo valios atspindys suvokiamas kaip asmens nekaltumo įrodymas.⁷ Dažniausiai nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens kaltumą nustatinėdavo šiais būdais: 1) dvikovos - teismo paskirtas ieškovo ir atsakovo ginkluotas susirėmimas, kurio laimėtojas laimėdavo ir bylą; 2) ordalijos - teismo paskirti išbandymai vandeniui, ugnimi ir kt., kurių rezultatas patvirtino arba paneigė asmens kaltumą; 3) ritualinė bylininko priesaika – teismo paskirta priesaika, kuri turi būti duodama bylininko vienasmeniškai arba kartu su nustatytu skaičiumi priesaikos pagalbininkų. Jei priesaika būdavo atlikta ne pagal nustatytą taisyklę arba būdavo atlikti menkiausi nukrypimai, tai lemdavo priesaikos niekį ir prisaikdintojo bylos pralaimėjimą;⁸ 4) liudytojų parodymai - kai kurių kategorijų asmenims buvo taikomi ribojimai arba buvo numatyta, kad jie apskritai neturėjo teisės liudyti teisme: „dvasininkams, vienuoliams, moterims, raupsuotiesiems, nepilnamečiams, užsieniečiams, baustiems už melagingą liudijimą, neteisėtai gimusiems, žydams <...>“.⁹ Reikalavimų ir kaltinimų pagrįstumas buvo šalių atsakomybė, jei jie nesurinkdavo pakankamai įrodymų, teismas iniciatyvos nesiimdavo, įrodymų nerinko ir tiesos neieškojo. Teisėjo pareiga tais laikais buvo nuspręsti, kuri šalis laimėjo ginčą. Priimant sprendimą, teismas rėmėsi tik ta medžiaga, kuri žodžiu būdavo išnagrinėta per teismo procesą. Paprastas, greitas ir pigus rungimosi procesas buvo vienintelis ir pagrindinis senovės teismo procesas.¹⁰ Apibendrinant galima teigti, kad klasikiniame rungimosi procese, teismo pareiga buvo tiesiog prižiūrėti, kad nebūtų pažeidžiamos išbandymų (dvikovos, ordalijų ir kt.) procedūrinės taisyklės. Vyravus šiam laikotarpiui įrodymų vertinimas būtų laikomas pažeidimu, nes tiesą sąlygojo dalyvaujančių išbandyme asmenų likimas. Proceso tikslą ne nustatyti tiesą, o paprasčiausiai priimti sprendimą, kuri iš šalių laimėjo ginčą, galima laikyti vienu iš didžiausių šio proceso

⁶ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamojo proceso enciklopedija*. Vilnius: Registrų centras, 2018, p. 19

⁷ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: Registrų centras, 2013, p. 100-102

⁸ *Ibidem.*, p. 100-102

⁹ MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 171-172

¹⁰ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: Registrų centras, 2013, p. 102

trūkumu. Tokį procesą galima laikyti neteisingu ir pažeidžiančiu žmogaus teises, nes įrodymai nepadedą atskleisti tiesos ir nustatyti asmens, kuris padarė nusikalstamą veiką.

Inkvizicinis (tiriamasis) modelis. Šios formos proceso susiformavimas nulėmė baudžiamojo proceso raidos patobulėjimą ir, galima sakyti, kad buvo pranašesnis už klasikinį rungimosi (kaltinamąjį) procesą. Inkvizicinio (tiriamąjo) proceso modelio tikslas - ginti valstybės interesus. Šis procesas buvo nukreiptas į nusikalstamą veiką ir asmenį, kuris kaltinamas už tos veikos padarymą. Svarbiausia šiame procese atskleisti tiesą. Priešingai nei rungimosi procese, čia sprendžiamos situacijos baigtis nebepriklauso tik nuo asmenų priesaikos ar nuo paskirtų išmėginimų (pavyzdžiui, kaip išbandymai ugnimi, vandeniu ir kt.).¹¹ Proceso elementai buvo įtvirtinti keliuose karaliaus aktuose. Bylos buvo keliamos valstybės iniciatyva, o teismo pareiga buvo atlikti tyrimą bei asmenų tardymą. Toks teisėjo aktyvumas lėmė didesnes išlaidas, kurios būdavo atlyginamos iš pralaimėjusios šalies/nusikaltėlio turto.¹²

Išaugo parengtinio tardymo svarba ir, teismui jį atliekant, buvo svarbiausia išgauti iš asmens prisipažinimą, vadinamą „įrodymų karaliene“. Įteisinta tų laikų priemonė prisipažinimui išgauti buvo asmenų kankinimas. Bylos nagrinėjimo teisme neliko rungimosi pobūdžio, nes imta teikti pirmenybę medžiagai, surinktai per tardymą, galima sakyti, kad asmuo nebegalėjo gintis. Visą bylos tyrimą ir nagrinėjimą atlikdavo teismas, kuris išsiaiškindavo nusikaltimo aplinkybes, taip sujungdamas savo veikloje kaltinimo ir tam tikra apimtimi gynybos funkcijas. Inkviziciniame procese buvo remtasi formalių įrodymų teorija: „<...> visaverčiais įrodymais, be teismo pripažinimo, laikyti dviejų „vertų pasitikėjimo“ liudytojų parodymai, priesaika ir kt.; kartą davę prieš teisiamąjį posėdį parodymus, liudytojai nebegalėjo jų atsiimti <...>“.¹³ Inkviziciniame procese įrodymų hierarchijos viršūne galima būtų laikyti kaltinamojo prisipažinimą, tada iš eilės eitų liudytojų parodymai ir priesaikos. Anot H. J. Berman, formaliųjų įrodymų teorija yra grindžiama įrodymų vertės nustatinėjimu: „<...> įstatymų leidėjas nustato teismui tikslus kriterijus, pagal kuriuos turi būti nustatinėjama įrodomoji surinktos informacijos vertė“.¹⁴

A. Juozapavičius nurodė, kad formaliųjų įrodymų teorijos kertinis taškas - įrodymų hierarchija, t. y. skirtingų įrodymų rūšių teisinė svarba, vertė. Vadovaujantis šia teorija teismas darydavo išvadas, remdamasis įtvirtintomis įrodymų taisyklėmis, kurios nurodo,

¹¹ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamojo proceso enciklopedija*. Vilnius: Registrų centras, 2018, p. 20-21

¹² MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 172

¹³ *Ibidem.*, p. 171-172

¹⁴ BERMAN, J. H. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999, p. 336

kada tam tikri faktai turėjo būti laikomi nustatytais.¹⁵ R. Merkevičius išskiria svarbiausius inkviziciniam procesui būdingus požymius, savybes: 1) kaltinimo, gynybos ir sprendimo priėmimo funkcija buvo suteikiama vienam asmeniui; 2) procese nėra nei lygiateisiškumo tarp šalių, nei rungimosi; 3) proceso šaltiniu laikomas - beasmenis įstatymas; 4) kaltinamasis yra laikomas proceso objektu; 5) įrodinėjimas pagrįstas formaliąja įrodymų teorija.¹⁶

Galima teigti, kad inkvizicinis baudžiamasis procesas buvo pažangesnis ir labiau vertinamas nei laikotarpiu, kai vyravo kaltinamojo (rungimosi) tipo procesas. Šiame laikotarpyje buvo pasiektas tikslas atskirti teismo savivalę nuo teisingumo vykdymo. Tačiau inkvizicinis procesas nepasiekė šių laikų įrodymų vertinimo suvokimo, nes teismo sprendimai nebuvo savarankiško mąstymo rezultatas. Taip pat, įrodinėjimas, remiantis formalių įrodymų teorija, atskleidžia šio baudžiamąjo proceso etapo netobulumą ir pagrindinį trūkumą bei skirtumą su šių laikų baudžiamuoju procesu, kuriame yra numatyta, kad visi įrodymai yra lygūs savo verte ir nei vienas nėra pranašesnis už kitą.

Istorinis lūžis lėmė mišriojo modelio atsiradimą. 1789 m. prasidėjus Prancūzijos revoliucijai, kuri galutinai pakeitė formalių įrodymų teoriją. Taip pat, tais pačiais metais buvo priimta Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, kuri skelbė, kad niekas negali būti sulaikytas, apkaltintas ar įkalintas ne pagal įstatyme numatytas formas (7 str.). Deklaracijos 9 straipsnyje numatyta, kad nei vienas asmuo nėra kaltas, kol neįrodyta priešingai – taip buvo įtvirtinta nekaltumo prezumpcija. Šiuo laikotarpiu inkvizicinis procesas buvo pakeistas į naują įrodymų sistemą, kuri rėmėsi įstatymu ir įrodymų vertinimu pagal vidinį teisėjo įsitikinimą. Dar vadinama laisvo įrodymų vertinimo sistema, kuri XIX a. antroje pusėje išplito po visą Europą.¹⁷

Vakarų Europos kontinentinės teisės tradicijos baudžiamuosiuose procesuose buvo įtvirtintas laisvas įrodymų vertinimo principas: apie faktinių aplinkybių nustatymą ar nenustatymą teismas vadovaujasi sprendamas ne formaliomis įrodymų taisyklėmis, o pagal vidinį įsitikinimą. Šį principą galima laikyti didžiule pasitikėjimo teisėjais išraiška, kuri ilgainiui tapo vienu iš pagrindinių modernaus baudžiamąjo proceso principų. Svarbu pažymėti, kad atsisakius formalių įrodymų teisės, baudžiamasis procesas nebuvo deformalizuotas. Priešingai, didelis dėmesys buvo sutelktas į įrodymų rinkimo taisyklių įtvirtinimą įstatymuose (kodeksuose). Siekiama sutrukdyti valstybės valdžios institucijų

¹⁵ JUOZAPAVIČIUS, A. *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?* Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 121-122

¹⁶ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamąjo proceso enciklopedija*. Vilnius: Registrų centras, 2018, p. 21-22

¹⁷ MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 382-383

piknaudžiavimui, įtvirtinti tam tikrų vertybių apsaugą, nukreipti patį įrodinėjimo procesą bei garantuoti įrodymų kokybę (patikimumą ir tikrumą).¹⁸

Šis modelis laikomas mišriuoju, nes ikiteisminio nagrinėjimo procese vyrauja inkvizicinio (tiriamojo) modelio požymiai, o teisminiame nagrinėjime taikomi klasikinio rungimosi modelio principai. Mišriajame procese yra įvestas valdžių padalijimas. Yra bent du valstybiniai subjektai, valstybinį kaltinimą pareiškiantis pareigūnas ir teisėjas. Teisėjo vaidmuo yra aktyvus ir turi išskirtines teises įrodymų tyrime, nustato ginčo ribas ir atlieka valstybinio kaltinimo kontrolės funkciją. Šio proceso tikslas- nustatyti tiesą sprendžiamoje byloje, todėl, norint priimti tinkamą sprendimą, teismas yra aktyvus, kad būtų išsamiai ir visapusiškai nustatytos faktinės bylos aplinkybės. Mišriajame procese vyrauja valstybės dominavimo požymis.¹⁹

Apibendrintai tariant, mišriojo modelio procesas vyrauja iki šių laikų. Jį galima laikyti tobuliausia susiformavusia proceso forma, nes joje vyrauja tiek rungimosi, tiek inkvizicinio proceso požymiai. Trumpai tariant, teisėjas yra laisvas vertindamas įrodymus remiantis savo vidiniu įsitikinimu, jis nėra suvaržomas jokiais formaliomis taisyklėmis, kurios nurodo, kaip jis turėtų vertinti kiekvieną įrodymą. Taip pat, teisėjas privalo būti aktyvus procese ir jo tikslas atskleisti tiesą nagrinėjamoje byloje, kad nebūtų pažeistos asmenų teisės ir kad nekalti asmenys nebūtų nubausti.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau - LDK), įrodymų sampratą būtų galima apibūdinti taip: „Įrodymais buvo laikomas idealus ir materialus bylai svarbios informacijos atspindys aplinkoje. Kitaip sakant, įrodymai buvo ne pati informacija, o jos išraiška, išorinė forma.“²⁰ Lietuvoje formalių įrodymų teorija formavosi su feodaliniais visuomeniniais santykiais ir tais laikais galiojusia teise. LDK ikistatutiniu laikotarpiu vyravo paprotinė teisė. Svarbiausias išlikęs šaltinis apie giminingą Lietuvai prūsų genties paprotinę teisę yra 1340 m. Pamedės teisynas, kuriame yra pateikti šie įrodinėjimo būdai (jų pakakdavo priimti teismo nuosprendį):

1. Prisipažinimas - svarbiausias įrodymas. Jei asmuo prisipažindavo padaręs nusikalstamą veiką, nereikėdavo jokių kitų papildomų įrodymų. Pagal Pamedės teisyno 54 straipsnį: „<...> jei vienas kaltina kitą galvos sužeidimu ir tas prisipažįsta galvą sužeidęs, tai jis turi atlyginti už galvos žaizdą, ar ji tikra būtų ar

¹⁸ JUOZAPAVIČIUS, A. *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?* Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 121-122

¹⁹ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamojo proceso enciklopedija*. Vilnius: Registrų centras, 2018, p. 22-23

²⁰ MACHOVENKO, J. *Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje*. Vilnius: Teisė, 2005, p. 64

*netikra*²¹. Todėl buvo laikoma, kad asmuo, jei jis prisipažino, nors ir nebuvo jokio nusikaltimo, vis tiek turėdavo už jį atsakyti.²²

2. Jei asmuo nepripažindavo savo kaltės, abi šalys turėdavo surinkti ir pateikti teismui įrodymus, kurie buvo laikomi liudytojų parodymais, ritualine bylininko priesaika, rašytiniais ir daiktiniais įrodymais.²³

Kiek galima spręsti iš išlikusios LDK teismų medžiagos, pasaulietiniuose teismuose buvo laikomasi įrodymų liečiamumo (sąsajumo) principo, tačiau vargu ar būtų galima teigti, jog principo reikšmė buvo tokia, kokia yra šiais laikais. Dažniausiai patys bylininkai rinko įrodymus ir pateikdavo juos teismams. Teismo pareiga buvo vertinti įrodymus, bet netikrinti, koku būdu jie buvo gauti. Įrodymų surinkimo teisėtumą, patikimumą ir tinkamą fiksavimą užtikrindavo pareigūnų (vižas, diečkus, vaznys) dalyvavimas. Tačiau dalyvauti pareigūnui ir surašyti atitinkamą dokumentą pagal įstatymą, ne visais atvejais buvo privaloma. Dažniausiai užtekdavo papasakoti ir parodyti smurto žymes kaimynams, kurie paskui paliudydavo teisme.²⁴

Lietuvoje egzistavo ši hierarchinė įrodymų sistema "<...> racionalūs įrodymai: a. teisiamojo (atsakovo) prisipažinimas; b. Liudytojų parodymai, daiktiniai ir rašytiniai įrodymai; <...> idealūs įrodymai: a. teismo dvikova; b. ordalijos; c. ritualinė bylininko priesaika."²⁵ Dėl šaltinių stokos sunku spręsti apie įrodymų sistemos raidą XV amžiuje. Kazimiero teisyne 1468 m., Žemės ir sričių privilegijose yra paminėti tik daiktiniai įkalčiai ir liudytojų parodymai.²⁶ Įrodymų sistemos XV a. kaitos rezultatai buvo įtvirtinti Lietuvos Statutuose.²⁷

Lyginant su šiais laikais iš dalies galima būtų teigti, kad LDK teisė buvo iškėlusius tuos pačius reikalavimus teisėjams. 1529 m. Pirmajame Lietuvos Statute yra įtvirtintos šios nuostatos: „<...> drauge susirinke išklausys abiejų šalių parodymus <...> ir turi apžiūrėti raštus bei žymenis: kieno raštai ir žymenis bus geresni, tam turi leisti įrodinėti pagal teisės paprotį. Jeigu tarp teisėjų kiltų ginčas <...>, o savo ginče vieni vieną šalį palaikydami, susitarti negalėtų, tuomet, išklausę skundėjų ir atsakovų, turi surašyti ir <...> tų parodymų

²¹ MACHOVENKO, J. *Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje*. Vilnius: Teisė, 2005, p. 64

²² *Ibidem.*, p. 64

²³ *Ibidem.*, p. 64

²⁴ *Ibidem.*, p. 64

²⁵ *Ibidem.*, p. 66

²⁶ *Ibidem.*, p. 66

²⁷ *Ibidem.*, p. 66

*sąrašą <...> turi pasiūsti pas vaivadą <...> ir gauti nurodymus, kas bus pirmesnis įrodinėti.*²⁸ Dar viena nuostata, kuri atspindi šiuos laikus „<...> *paliekame tai teisėjų nuožiūrai pagal jų sąžinę, kad jie, paminėję Dievą, ir tai turėtų nuspręsti pagal seną paprotį.*“²⁹ Įrodymų vertinimas tais laikais kaip ir šiuolaikiniame pasaulyje buvo teismo prerogatyva, tačiau teisėjas vertindamas įrodymus nebuvo laisvas. Jį varžė formalių įrodymų teorija, kurios esmė buvo tai, kad įstatymų leidėjas nustatė skirtingą įvairių įrodymų rūšių vertę. Galima sakyti, kad tai priešingybė šiems laikams, nes dabar įrodymai yra lygūs, jie negali būti pranašesni už vienas kitą.³⁰

Formalių įrodymų teorija pirmą kartą buvo užfiksuota 1529 m. Lietuvos Statute, kurio VIII skyriaus 4 straipsnyje numatyta: „<...> *žemės ginčiuose tinkamesniais priesaikos pagalbininkais laikyti bajorai, paprasti žmonės ir bylininko kaimynai nei kiti vietos gyventojai.*“³¹ Tačiau galima teigti, kad formalių įrodymų teorija atsirado ne Pirmojo Lietuvos Statuto laikais, ji susiformavo kartu su feodaliniiais visuomeniniais santykiais ir juos reguliavusia teise. Formalių įrodymų teorija puikiai atspindi šioje citatoje, kuri yra paimta iš H.J. Bermano knygos: „Nustatyti kokiam nors faktui buvo reikalaujama dviejų liudytojų, tą faktą mačiusių savo akimis ir girdėjusių savo ausimis. <...> Moters liudijimas buvo įskaitomas tik pusiau ir turėjo būti papildytas bent jau vieno vyro liudijimu. Kilmingojo liudijimas buvo laikomas svaresniu už praščioko liudijimą, dvasininko liudijimas - svaresniu už pasauliečio, krikščionio - svaresniu už žydo.“³² Šis apibrėžimas gali būti lyginamas ir su LDK teise, nors yra ir skirtumų, kaip pavyzdžiui, moters parodymai nebuvo prastesni už vyro LDK teisėje.³³

LDK iki pat valstybės žlugimo vyravo rungimosi procesas. Inkviziciniam procesui tinkami buvo tik patikimi racionalūs įrodymai, todėl Dievo teismas, t. y. ritualinė priesaika, teismo dvikova bei ordalijos, prarado savo poziciją. Lietuvos Statutuose nėra minimos ordalijos ir teismo dvikova. Pagal Pirmąjį ir Antrąjį Statutą ritualinės priesaikos reikšmė išliko, o sprendžiant plėšimo ir smurto bylas, jos reikšmė padidėjo, nes ji nulėmė bylos baigtį, netgi jei yra derami įrodymai. Sprendžiant kitokias bylas buvo įtvirtinta ši taisyklė: „*Įrodinėjimas ir išsiteisinimas visokioje byloje turi vykti pirma per raštus arba liudytojus, o*

²⁸ MACHOVENKO, J. *Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje*. Vilnius: Teisė, 2005, p. 66

²⁹ *Ibidem.*, p. 67

³⁰ *Ibidem.*, p. 67

³¹ *Ibidem.*, p. 67

³² BERNAM, J. H. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimas*. Vilnius: Pradai, 1999, p. 875

³³ MACHOVENKO, J. *Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje*. Vilnius: Teisė, 2005, p. 63

*tai yra aiškiausias ir labiausiai pagrįstas įrodinėjimas arba išsiteisinimas; taip pat įrodinėjimas ir išsiteisinimas gali vykti per priesaiką, kas neturi raštų arba liudytojų, taip pat per aiškias žymes, kaip apie kiekvieną tokį įrodinėjimą atskirai parašyta žemiau.*³⁴ Šią nuostatą galima laikyti ryškiausią formalių įrodymų teorijos išraiška Lietuvos Statutuose.³⁵ LDK III statute buvo paminėtos šios įrodymų rūšys: prisipažinimas, priesaika, liudytojų parodymai, dokumentai, daiktiniai įrodymai, kunigaikščio žodis.³⁶ Lietuvos Statutai galiojo iki 1840 m., kuomet Rusija panaikino 1588 m. Lietuvos Statutą ir įtvirtinto „įstatymų sąvada“.³⁷ Svarbu pažymėti, kad LDK inkvizicinis procesas neišplito, nes buvo sudėtingas ir brangus. LDK tokiam procesui neturėjo pakankamai išteklių. Taip pat, didelę reikšmę turėjo neigiama bajorų pozicija - jų interesus labiau atspindėjo bejėgiška teisminė valdžia, nei jos sustiprinimas - tai pavojus bajorų laisvei.³⁸

Apibendrinant galima pasakyti, kad LDK vyravo rungimosi procesas, tačiau galima įžvelgti ir inkvizicinio proceso užuomazgų. Galima išskirti šiuos neigiamus aspektus: 1) teisėjo pasyvumas; 2) rėmimasis idealiaisiais įrodymais, t. y. tikslas išspręsti ginčą nustatant laimėtoją, o ne ieškant tiesos; 3) skirtinga įrodymų vertė.

XIX a. antroje pusėje Rusijoje įvyko labai svarbi teismo reforma. Remiantis Vakarų Europos šalių pavyzdžiu buvo suformuoti Rusijos civilinis ir baudžiamasis procesai: „<...> įvestas kaltinamojo pobūdžio baudžiamųjų bylų nagrinėjimas, įteisintas proceso viešumas, žodiškumas, laisvas įrodymų vertinimas.“³⁹ Šią visą proceso tvarką sureguliovo Rusijos Civilinio ir Baudžiamojo proceso įstatymai, kurių pagrindą sudarė 1864 m. Teisenos statusas. Jie galiojo visoje Lietuvos teritorijoje, taip pat Užnemunėje ir buvusioje Kuršo gubernijos žemėje, išskyrus Klaipėdos kraštą.⁴⁰ Paminėti teisės aktai 1885 m. buvo paskelbti Rusijos imperijos įstatymų sąvade. „<...> Lietuvos Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse, minėti įstatymai tapo pagrindiniais proceso teisės šaltiniais, kuriais vadovavosi nepriklausomos Lietuvos bendrosios kompetencijos teismai.“⁴¹ Toks įstatymas to meto teisėkūros kontekste buvo pažangus, remiantis Vakarų Europos valstybių patirtimi. 1918 –

³⁴ MACHOVENKO, J. *Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje*. Vilnius: Teisė, 2005, p. 66

³⁵ *Ibidem.*, p. 66

³⁶ *Ibidem.*, psl. 66

³⁷ MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918 – 1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 57

³⁸ MACHOVENKO, J. *Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje*. Vilnius: Teisė, 2005, p. 66

³⁹ MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918 – 1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 57

⁴⁰ *Ibidem.*, p. 57

⁴¹ *Ibidem.*, p. 57

1940 m. šiuo laikotarpiu Lietuvoje vyravo laisvas įrodymų vertinimas, pagal teisėjo vidinį įsitikinimą. Teismas, gavęs bylą, remdamasis pagal vieno teisėjo pranešimą ir valstybės gynėjo pateiktą išvadą, turėjo spręsti ar yra pakankamai įrodymų ir priimdavo sprendimą bylą perduoti nagrinėjimui teisme. Teismas įrodymus vertino laisvai, pagal vidinį įsitikinimą. Taip pat būtina paminėti, kad jei kaltinamasis prisipažindavo ir teismui nekildavo abejonų, tai teismas turėjo teisę iš karto pereiti prie baigiamųjų ginčų, t. y. valstybės ar privataus kaltintojo, gynėjo kalbų ir teisiamojo paskutinio žodžio.⁴²

1933 m. Baudžiamojo proceso įstatymo ketvirtajame perskyrime „Sprendimų darymas ir skelbimas“ 119 straipsnyje yra numatyta, kad: *„Išklausęs šalis ir apsvarstęs visus esančius byloje įrodymus, Taikos Teisėjas sprendžia kaltinamojo kaltumo ar nekaltumo klausimą savo vidaus įsitikinimu, pagrįstu visomis bylą sprendžiant paaiškėjusiomis aplinkybėmis <...>. Laisvą savo įsitikinimą teismas turi pagrįsti tik medžiaga, paaiškėjusia bylą sprendžiant. <...> Teismas kaltumo ar nekaltumo klausimą sprendžia savo vidiniu įsitikinimu, o ne tiesioginiu įspūdiu. Vidinis įsitikinimas remiasi objektyviais bylos daviniais, o įspūdį sudaro jausmai, kuriuos sukelia paviršutiniškai iš bylos susidaręs atspalvis. <...> sprendžia ne individualia nuožiūra. Nėra formalus įrodymų vertinimo, bet tat dar nereiškia, kad dėl to teismo darbas yra paliktas nekontroliuojamai asmens nuožiūrai ar savivalei.<...> sprendimas <...> turi būti pagrįstas visomis bylos aplinkybėmis ir padarytos sveiko protavimo išvadomis.“⁴³* Teismo pareiga įrodymus vertinti laisvai, išimtinai vadovaudamasis vidiniu įsitikinimu, pagrįstu bylos aplinkybių visumos išnagrinėjimu. Laisvas įrodymų vertinimas perėmė vietą iš formaliosios įrodymų teorijos.

1961 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – LTSR BPK), 74 straipsnyje 1 dalyje buvo įtvirtinta įrodymų sąvoka: *„Įrodymai baudžiamojoje byloje yra, bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamiesi kvotos organai, tardytojas ir teismas įstatymo nustatyta tvarka konstatuoja pavojingos visuomenei veikos buvimą ar nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai.“⁴⁴* LTSR BPK 76 straipsnyje buvo reglamentuotas įrodymų vertinimas: *„Teismas, prokuroras, tardytojas ir kvotėjes įvertina įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, pilnutiniu ir objektyviu visų bylos aplinkybių*

⁴² ANDRIULIS, V. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 428-433

⁴³ *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytas iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didž. Lietuvos ir Klaipėdos krašto baudžiamojo proceso teisę*. Neoficialus leidimas. Redagavo KAVOLIS, M. Kaunas: Literatūros knygynas, 1933, p. 105-110

⁴⁴ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18-148.

*viseto išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu ir socialistine teisine sąmone. <...> Jokie įrodymai <...> neturi iš anksto nustatytos galios.*⁴⁵ Šis LTSR BPK įtvirtino kelis įrodymo vertinimo subjektus, kaip turinčius lygiavertę teisę vertinti ir remtis tais pačiais vertinimo principais. Subjektų, kurie vertina įrodymus, vidinio įsitikinimo laisvę garantavo tai, kad vieno subjekto aliktas įrodymų vertinimas nebuvo privalomas kitam subjektui.⁴⁶ „Vidinis įsitikinimas nieko bendra neturi su spėliojimais, intuicija, nuojauta ir t.t. Jis, iš esmės būdamas subjektyvus, pagal turinį turi būti objektyvus.“⁴⁷

Galima prieiti prie išvados, kad su kiekvienu laikotarpiu keitėsi žmonės bei jų vertybės, o augant žmogaus teisių svarbai kilo ir svarba motyvuoti teismo sprendimus, kurie nulėmė kaltinamų žmonių likimus. Šių laikų įrodymų vertinimo suvokimas Lietuvoje yra paremtas laisvu įrodymų vertinimu, kuris neapriboja teismo formaliais įrodymais ir suteikia jam teisę spręsti, kuriais turimais duomenimis remtis byloje, o kuriais nesiremti.

⁴⁵ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18-148.

⁴⁶ KAZLAUSKAS, M., et al. *LTSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 71.

⁴⁷ DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; ir PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: Mintis, 1978, p. 113

2. Įrodymų ir įrodinėjimo proceso samprata

„Teisingumo menas, tai yra mokėjimas įrodinėti. Visuotinai pripažįstama, kad įrodymai ir įrodinėjimas baudžiamajame procese yra svarbiausi pagrindai, ašis <...>“.⁴⁸ Daugumoje valstybių baudžiamojo proceso moksle įrodymų problematikai yra skiriamas didelis dėmesys. Įrodymai yra vienas iš labiausiai nagrinėjamų baudžiamojo proceso teisės institutų. Mokslo dalis, kuri nagrinėja įrodymus, vadinama įrodymų teorija. Ji pateikia išvadas apie leistinus ir neleistinus duomenų surinkimo būdus, nagrinėja įrodymų patikimumo ir pakankamumo klausimus bei pagrindžia įrodymų vertinimo taisykles.⁴⁹

Baudžiamajame procese subjektų santykiai turėtų būti sureguliuoti taip, kad užtikrintų operatyvų nusikalstamos veikos ištyrimą ir atskleidimą, tinkamos bausmės paskyrimą nusikaltusiam asmeniui bei teisiniais būdais užtikrintų teisingumą, kad niekas be kaltės nebūtų nuteistas. Taip pat siekiamybė yra nukentėjusio asmens apsauga, kad būtų apgintos jo teisės, bet tuo pačiu svarbu ir nepažeisti teisių asmenų, kurie galimai padarė nusikalstamas veikas.⁵⁰ Baudžiamojo proceso tikslas – baudžiamojoje byloje teismo priimtas teisėtas ir teisingas sprendimas. Tai įgyvendinama tik tiksliai nustatius faktines, praeityje įvykusias, galimai nusikalstamų įvykių aplinkybes. Visos nusikalstamos veikos palieka tam tikrus pėdsakus, pakitimus aplinkoje (materialius ir nematerialius), kuriuos užfiksavus yra gaunama informacija apie svarbias nusikalstamai veikai aplinkybes.⁵¹ Baudžiamojo proceso metu asmenys, stebėję tiriamą veiką ar kitaip susiję su ja, yra apklausiami ir duoda parodymus, o materialūs objektai privalo būti apžiūrėti bei ištirti. Apklausose, apžiūrose bei tyrimuose atlikti ir nustatyti rezultatai laikomi įrodymais, kuriais yra pagrįstas išnagrinėtoje baudžiamojoje byloje teismo sprendimas. Įrodymai suteikia galimybę teismui prieiti prie išvados, kad tiriamą nusikalstamą veiką padarė konkretus asmuo arba keli asmenys. Įrodymų nebuvimas užkerta kelią teismui asmenį, kuris yra traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, pripažinti kaltu. Tik esant nustatytoms sąlygoms teismui pateikti duomenys, gali būti pripažinti įrodymais.⁵² Taigi, baudžiamąjį procesą galima laikyti kaip praeities įvykio pažinimo ir įvertinimo procesą, kuris būtų neįmanomas

⁴⁸ KURAPKA, V. E., et al. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 205

⁴⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 170

⁵⁰ ANCELIS, P. *Įrodinėjimas teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape*. Vilnius: Jurisprudencija, 2006, p. 7

⁵¹ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014, p. 77

⁵² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 164

be įrodymų (duomenų). Įrodymai (duomenys) suteikia galimybę sprendžiamoje situacijoje atskleisti tiesą ir įvykdyti teisingumą.

BPK 20 straipsnyje 1 dalyje yra pateikta įrodymų sąvoka: „*Įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys*“.⁵³ Papildomai BPK nuostatų analizė suteikia galimybę išskirti šiuos įrodymų tipus: susijusių su byla asmenų parodymai, ekspertizės aktai ir specialisto išvados, daiktai bei dokumentai. Ikiteisminiame tyrime yra surenkami bylai svarbūs duomenys, bet jie pradedami laikyti įrodymais, tik tada, kai juos įrodymais pripažįsta teismas.⁵⁴ BPK 20 straipsnio 1-4 dalyse yra numatyti požymiai, kuriais remiantis yra nusprendžiama ar tam tikri duomenys gali būti laikomi įrodymais. Jei nėra bent vieno požymio, negalima tų duomenų laikyti įrodymais. Požymiai:

- 1) Įrodymai privalo patvirtinti arba paneigti bent vieną aplinkybę, kuri yra svarbi norint teisingai išspręsti bylą. Duomenys privalo atitikti įrodymų liečiamumo (sąsajumo) savybę.⁵⁵ Tam tikri duomenys gali būti laikomi įrodymais, tik tada, kai jais įrodinėjama bent viena svarbi bylai aplinkybė. Pavyzdžiui: kaltę įrodančios arba paneigiančios bylos aplinkybės, taip pat duomenys padedantys nustatyti tarpinius faktus, kurių pagalba patikrinami kiti įrodymai;⁵⁶
- 2) Įrodymais gali būti tik: įstatymų numatyta tvarka gauti duomenys, teisėtais būdais gauti duomenys bei duomenys, kuriuos galima patikrinti vykdant baudžiamojo proceso kodekse nustatytus proceso veiksmus. Įrodymais negali būti laikomi visi duomenys, kurie bent kažkiek turi sąsajos su įrodinėtomis bylos aplinkybėmis. Įrodymais gali būti laikoma tik tokia informacija, kuri atitinka leistinumo reikalavimą.⁵⁷

Šio straipsnio analizė suteikia galimybę įvardyti įrodymams (duomenims) keliamus reikalavimus ar būtinas įrodymų savybes: įrodymų liečiamumas, įrodymų leistinumas bei patikrinamumas.⁵⁸ Laikomasi požiūrio⁵⁹, kad įrodymų pakankamumas, tai ne pačio įrodymo kaip tokio, o įrodymų viseto požymis, todėl prie keliamų reikalavimų įrodymams

⁵³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2019 04 03 redakcija). [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482>>

⁵⁴ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodekso Komentarai*. Pirmoji knyga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 45

⁵⁵ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 166-167

⁵⁶ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodekso Komentarai*. Pirmoji knyga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 46

⁵⁷ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 166-167

⁵⁸ *Ibidem.*, p. 166-168

⁵⁹ *Ibidem.*, p. 166-168

(duomenims) jis nėra nagrinėjamas. Yra numatyta, kad privalomos duomenų savybės laikomos sąsajumas ir leistinumas, o patikrinamumas yra leistinumą dalis.⁶⁰ Taip pat pabrėžtina, kad įrodymai yra formos ir turinio vienovė. Nei duomenys be formos (pavyzdžiui, anoniminis asmens pranešimas apie įvykusį įvykį), nei forma be turinio (pavyzdžiui, asmens teigimas, kad matė kaip nužudė žmogų, kartu teigiant, kad dėl apsvaigimo jokių nusikalstamos veikos detalių neįmanoma prisiminti) negali būti pripažinti, kaip įrodymai baudžiamajame procese.⁶¹ Apibendrinant, galima pasakyti, kad duomenys privalo atitikti jiems keliamus reikalavimus, t. y. liečiamumo bei leistinumą, norint, kad jie būtų teismo pripažinti įrodymais. Juos vertindamas teismas remiasi savo vidiniu įsitikinimu. Todėl svarbu šių kriterijų turinį panagrinėti plačiau.

Įrodymų liečiamumas. Ikteisminiame tyrime surinkti duomenys gali būti laikomi įrodymais tik tada, kai turi sąsają su aplinkybėmis, kurios yra nagrinėjamos baudžiamajame byloje ir kurias privaloma įrodyti. Sprendžiama baudžiamoji byla neturi būti perpildyta informacija, kuri nėra naudinga nagrinėjamai bylai. Tačiau įstatymuose tiesiogiai nėra numatyta, kas laikoma svarbiomis bylos aplinkybėmis. Nuo to, kokie byloje sprendžiami klausimai, galima spręsti, kas konkrečiai privalo būti įrodinėjama. Pagrindiniais klausimais nagrinėjamoje byloje galima būtų įvardinti kaltės ir bausmės nustatymas, ar nagrinėjamas nusikaltimas apskritai buvo įvykdytas. Bylą nagrinėjantis teismas privalo visada spręsti apie turimus duomenis, todėl byloje turimas svarbias aplinkybes galima būtų įvardinti šias: „1) veikos padarymo aplinkybės (vieta, laikas, būdas ir kt.); 2) baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens kaltę įrodančios ar paneigiančios aplinkybės; 3) atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės; 4) aplinkybės, į kurias turi būti atsižvelgiama skiriant bausmę ar poveikio priemonę; 5) aplinkybės, pagal kurias nustatinėjama nusikalstama veika, padarytos žalos dydis ir kitos aplinkybės, turinčios reikšmės priimant teisėtą ir pagrįstą teismo sprendimą.“⁶² Teismas turi pareigą prieš priimant sprendimą nagrinėjamoje byloje surinkti visus įrodymus, kurie turi didelės reikšmės byloje. Jei tam tikra faktinė aplinkybė turi svarbą toje byloje, tai svarbą turi ir tie įrodinėjimo šaltiniai, kurie konstatuoja arba paneigia tam tikro fakto buvimą. Įrodymų liečiamumo klausimo teisingas išsprendimas turi reikšmę:

⁶⁰ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamąo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 166-167

⁶¹ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamąo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 80

⁶² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamąo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 170

1. Asmenų, kurie yra teisiami dėl tiriamos nusikalstamos veikos ir kitų proceso dalyvių teisių ir teisėtų interesų gynimo. Kiekvienas baudžiamajame procese dalyvaujantis asmuo privalo žinoti aplinkybes, pavyzdžiui, kaltinamasis turi žinoti kuo jis kaltinamas, kaltintojas privalo žinoti kaltinimo ribas, liudytojas turi duoti parodymus apie bylai svarbias aplinkybes ir kt.;
2. Jei byloje būtų daug nenaudingos informacijos, nagrinėjama byla būtų apsunkinta, taip pat gali būti, kad būtų iškraipyta bylos esmė;
3. Proceso laiko ekonomija. Byla privalo būti išsprendžiama per kuo trumpesnę laiką. Jei byla būtų apkrauta neesminėmis bylos aplinkybėmis, jos galėtų užtęsti teismo sprendimo priėmimo klausimą.⁶³

Įrodymų liečiamumas nurodo tam tikrą sąsają tarp byloje esančių faktinių duomenų ir nagrinėjamų įvykių bei veiksmų. Sąsajų formos tarp vienokių ar kitokių įrodymų gali būti skirtingos. „Fakto įrodomąją reikšmę gali apspręsti jo priežastinis ryšys su bent viena iš aplinkybių: kada faktas yra arba aplinkybių priežastis, arba pasekmė, arba kada įrodomasis faktas ir įrodinėtina aplinkybė yra tos pačios priežasties pasekmės; galimi taip pat jų ryšiai laiko atžvilgiu: nusikalstami veiksmai padaryti vienu metu ir tuo pačiu metu, arba atvirkščiai, įvairiu laiku.“⁶⁴ Taigi būtina pabrėžti, kad ne visi duomenys gali būti įrodymais nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje, o tik tie, kurie turi sąsają su nagrinėjamomis aplinkybėmis, nes svarbu, kad byla nebūtų apsunkinta nereikalinga informacija, kuri neduos naudos situacijos išaiškinimui.

Kiekviena teisme nagrinėjama byla yra unikali savo situacija. Tiek iš teorinės, tiek iš praktinės pusės visose bylose privaloma nustatyti aplinkybes, kurios leidžia prieiti prie išvados ir padaryti sprendimą dėl asmens kaltumo, ir nuspręsti dėl baudžiamosios atsakomybės klausimo. Įstatymo numatyta tvarka įrodinėjimo dalyką galima laikyti specifine aplinkybių visuma, kuri nusako nagrinėjamą įvykį ir padeda teismui priimti teisingą sprendimą nagrinėjamoje byloje. „Įrodymų sąsajumas tai įrodinėjimo turinio ir įrodinėjimo dalyko (arba bylai reikšmingų aplinkybių) ryšys.“⁶⁵ Duomenys (įrodymai) ir įrodinėjimo dalykas yra glaudžiai susijęs. Duomenys (įrodymai) yra susiję: su nusikalstamos veikos sudėties elementais, su lengvinančiomis ir sunkinančiomis

⁶³ DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniam baudžiamajame procese*. Vilnius, 1971, p. 29

⁶⁴ *Ibidem.*, p. 29

⁶⁵ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 81

aplinkybėmis, viktimologiniais duomenimis, padarytu žalos dydžiu ir pobūdžiu bei pagrindžia procesinių prievartos priemonių naudojimo tikslingumą.⁶⁶

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje 22 straipsnyje yra nustatyta, jog: „*Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas*“.⁶⁷ Norint užtikrinti privataus gyvenimo principą, negali būti renkama perteklinė informacija, kuri nėra aktuali sprendžiamojame byloje. Tačiau būna atvejų, kai proceso dalyviai linkę manyti, kad tam tikra informacija yra susijusi su byla ir svarbi bylos baigčiai. Turi būti atsižvelgiama į tai ar duomenys turi sąsają su įrodinėjimo dalyku, taip pat ar turi „vertę“ pateikti duomenys nusikalstamai veikai išaiškinti. Duomenys (įrodymai) laikomi susijusiais su byla, jei juos galima panaudoti: nustatant byloje įrodinėtinas aplinkybes, nustatant tarpinius faktus, surasti kitus įrodymus, patikrinti kitų įrodymų tikrumą ir išsamumą bei patvirtinti ar paneigti tiriamas versijas.⁶⁸ Jei pateiktais duomenimis teismas negali nei patvirtinti, nei paneigti nei vienos svarbios aplinkybės, jie pripažįstami nesusijusiais ir privalo būti atmetami. Lietuvos Aukščiausias Teismas (toliau – LAT), nagrinėdamas klausimą dėl duomenų (įrodymų) liečiamumo, yra pažymėjęs, kad teismas gali naudotis duomenimis, kurie patvirtina bent vieną sprendžiamai bylai svarbią aplinkybę, kaip pavyzdžiui, nusikaltimo atlikimo vietą: „*Kasatorius nurodo, kad, tiriant ir nagrinėjant bylą bei priimant nuosprendžius, buvo padaryti esminiai baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimai <...> Teismas, teisiama jame posėdyje apklausęs nukentėjusiuosius, kasatorių bei asmenis D. B., V. B. ir S. G., kurie buvo nurodyti sąraše, pateiktame prie kaltinamojo akto, siekdamas detaliau išsiaiškinti nukentėjusiųjų sužalojimo aplinkybes, papildomai apklausė L. T., B. T. ir A. G. <...> Pagal šių asmenų parodymus teismas galėjo nustatyti labai svarbią bylos faktinę aplinkybę, kad nukentėjusieji buvo sužaloti būtent policijos komisarijate, o ne kur nors kitur, taigi buvo gauti duomenys, patvirtinantys aplinkybę, turinčią reikšmės bylai teisingai išspręsti (BPK 20 straipsnio 3 dalis). Dėl to kasatoriaus teiginys, kad pirmosios instancijos teismas, konstatuodamas jo tarnybinių įgaliojimų viršijimą, panaudojant fizinį smurtą prieš R. M. ir V. J., negalėjo remtis su byla nesusijusiais L. T., B. T. ir A. G. parodymais, nepagrįstas.*“⁶⁹

Galima teigti, kad duomenų (įrodymų) liečiamumas suteikia pagalbą teisėjui, sprendžiamam bylą, suvokti viską teisingai bei teisingai įvertinti ikiteisminiame etape surinktų duomenų liečiamumą, naudojantis išimtinai vidiniu įsitikinimu bei įstatymo nustatytais nuostatomis. Tikslas yra atskirti naudingą informaciją ir pripažinti ją

⁶⁶ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 81

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.

⁶⁸ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 81

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2004 m. spalio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-614/2004

įrodymais (t. y. medžiaga, kuri gali padėti sprendžiant bylą) nuo perteklinės informacijos, kuri nesusijusi su byla ir gali iškraipyti bylos esmę.

Įrodymų leistinumai. Ne visi duomenys, kurie yra siejami su įrodinėjamomis aplinkybėmis, gali būti laikomi įrodymais. Įrodymais teismas pripažįsta tik tokius duomenis, kurie atitinka leistinumų reikalavimus.⁷⁰ Leistinumų reikalavimus galima būtų įvardinti, tokius:

1. Duomenų gavimas įstatymų nustatyta tvarka;
2. Duomenų gavimas teisėtais būdais;
3. Nuosprendžio pagrindimas/motyvacija tik teisiame posėdyje išnagrinėtais įrodymais;
4. Įrodymų patikrinamumas.

Pirma, reikalavimas, kad duomenys būtų gauti įstatymo numatyta tvarka, reiškia, jog duomenų gavimo būdai ir procedūros baudžiamajame procese turi būti nustatyti norminių aktų ir yra kildinami iš bendros nuostatos, kad procesas privalo būti teisėtas.⁷¹ Atliekant BPK numatytus proceso veiksmus yra gaunami dauguma įrodymų. Taip pat būtina pažymėti, kad jie gali būti gaunami ir pagal kitus teisės aktus. Ikiteisminio tyrimo įstaigos dalį svarbios medžiagos gali rinkti naudojantis jų statusą reguliuojančiais įstatymais. Dažna situacija, kai atliekant kitas funkcijas yra aptinkama nusikalstamos veikos pėdsakai, kurie pradžioje būna vertinami ne pagal baudžiamojo proceso įstatymus, o pagal kitas teisės normas. „Įrodymais gali būti pripažįstami ir užsienio valstybėse surinkti (užfiksuoti) duomenys. Tarptautinių sutarčių nustatyta tvarka iš užsienio valstybės gauti duomenys negali būti nepripažįstami įrodymais dėl to, kad užsienio valstybių įstatymai nustato kitokią nei Lietuvos Respublikos BPK duomenų rinkimo ir fiksavimo tvarką, jei jie užsienio valstybėje buvo gauti nepažeidžiant visuotinai pripažįstamų žmogaus teisių apsaugos standartų.“⁷² LAT baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegija 2013 m. kovo 19 d. nutartyje yra pažymėjusi, kad: „Pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys apie nusikalstamą veiką, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai, renkami BPK nustatyta tvarka, o kitų įstatymų nustatyta tvarka gali būti tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustatius, atliekami proceso veiksmai. Pagal BPK 20 straipsnį, įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti, BPK

⁷⁰ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 170

⁷¹ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 81

⁷² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 170

numatytais proceso veiksmis patikrinti, teisiamejame posėdyje išnagrinėti ir teismo pripažinti duomenys, kuriais vadovaudamasis teismas daro išvadas dėl nusikalstamos veikos buvimo ar nebuvimo, šią veiką padariusio asmens kaltumo ar nekaltumo ir kitų aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai.“⁷³ LAT baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 29 d. nutartyje nurodė, kad BPK yra ne vienintelis įstatymas, kurio nustatyta tvarka gali būti gaunami duomenys: „BPK 20 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad įrodymais baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. Pagrindinis įstatymas, nustatantis duomenų, galinčių būti įrodymais, gavimo tvarką, yra Baudžiamojo proceso kodeksas. Tačiau BPK – ne vienintelis įstatymas, kurio nustatyta tvarka gaunami įrodymai. Taip pat BPK neišvardija įstatymų, kuriais remiantis gauti duomenys gali būti pripažįstami įrodymais“.⁷⁴

Būtina paminėti, kad privačių subjektų surinkti ir pateikti teismui duomenys nelaikomi įrodymais, tik tuo atveju jei jie buvo surinkti pažeidžiant įstatymo nustatytą gavimo tvarką. Kai duomenys būna surinkti pareigūnų bei valstybės institucijų, turi būti patikrinta, ar jie yra gauti įstatymo numatyta tvarka. Kitaip sakant, laikantis principo „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“ ir ar nėra pažeista duomenų gavimo tvarka.⁷⁵

Duomenų rinkimas įstatymų nustatyta tvarka negali būti aiškinamas plečiamai. Teisės doktrinoje yra numatyta, kad žmogaus teisių ir laisvių apribojimai yra leistini tik įstatymo pagrindu⁷⁶: „įgimta žmogaus laisvė, privatumas ir lygybė gali būti ribojamos tik tuomet ir tik tiek, kada ir kiek tokio ribojimo reikalauja (kraštutiniu atveju tokį ribojimą pateisina) <...> Konstitucijos bei tarptautinių žmogaus teisių apsaugos sutarčių nuostatos.“⁷⁷ Bet kokie žmogaus teisių apribojimai privalo būti įtvirtinti įstatyme, apibrėžti aiškiai ir konkrečiai, kad nebūtų galima abejoti, jog teisių ribojimo funkcija nėra perkeliama vykdomajai ir teisminei valdžiai.⁷⁸ Taigi duomenis rinkti ir pateikti ikiteisminio tyrimo įstaigai gali ir kitos institucijos, vadovaudamosios savo statusą reglamentuojančiais įstatymais, o ne tik pagal BPK numatytą tvarką. Tačiau svarbu pabrėžti, kad tie duomenys

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegija. 2013 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-7-109/2013

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-564/2009

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga, (ab-27-1).

⁷⁶ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 81

⁷⁷ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 82

⁷⁸ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 87

turi būti surinkti teisėtu būdu, kad nebūtų pažeidžiamos žmonių teisės ir laisvės bei interesai.

Antra, labai svarbu ne tik numatyta duomenų rinkimo tvarka, bet ir kaip tie duomenys yra gauti konkrečioje situacijoje. BPK 20 str. 4 d. nurodyta, kad „įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys <...>“.⁷⁹ Jei duomenys gaunami pažeidžiant proceso principus, jie negali būti laikomi įrodymais. G. Goda, M. Kazlauskas ir P. Kuconis numato, kad surinkti duomenys nėra laikomi įrodymais, jei renkant duomenis yra atliekami šie veiksmai:

1. Būtų nepagrįstai suvaržytos asmens teisės, pažeisti proceso principai, pavyzdžiui, proporcingumo, sąžiningo proceso, rungtyniškumo, procesinės lygybės, teisės į gynybą ir pan.;
2. Būtų panaudotas smurtas, grasinimai ar kitokia neleistina prievarta;
3. Proceso veiksmas būtų atliktas nepakankamai tiksliai laikantis tam veiksmui atlikti nustatytų pagrindinių taisyklių, pavyzdžiui, veiksmą atliko nekompetentingas asmuo, neturintis reikiamos tam veiksmui atlikti sankcijos, arba atliekant veiksmą buvo iš esmės varžomos įtariamojo (kaltinamojo) teisės;
4. Proceso veiksmo eiga ir rezultatai būtų netinkamai užfiksuoti.⁸⁰

Neteisėtu įrodymas negali būti pripažintas tik dėl to, kad kiti su šiuo įrodymu esami įrodymai yra surinkti neteisėtais būdais. Lietuvoje, kaip ir kitose valstybėse, yra sprendžiama bei nagrinėjama baudžiamojo proceso mokslo „užnuodyto medžio vaisių problema“. Tai nulemia, kad Lietuvoje negali būti elgiamasi taip kaip JAV, kur teismai dėl vieno neleistino įrodymo pripažįsta ir kitus su juo buvusius įrodymus neleistiniais, motyvuodami tuo, kad jei pirminis įrodymas neleistinas, tai ir visi kiti su pirminiu įrodymu gauti įrodymai neleistini – „užnuodyto medžio vaisiai yra irgi nuodingi“.⁸¹

Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2013 m. liepos 3 d. nutartyje yra pažymėjusi, kad „*Įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais (BPK 20 straipsnio 4 dalis). Spręsdamas, ar duomenys yra gauti teisėtais būdais, teismas turi patikrinti, ar jų gavimo būdas neprieštarauja įstatyme nustatytiems reikalavimams. Tais atvejais, kai duomenis surenka valstybės institucijos ar pareigūnai, būtina patikrinti, ar jie gauti įstatyme neuždraustu būdu (principas „galima tai, kas neuždrausta įstatymo“).*

⁷⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2019 04 03 redakcija). [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482>>

⁸⁰ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 171

⁸¹ *Ibidem.*, p. 171-172

*Nustačius, kad renkant duomenis buvo pažeista jų gavimo tvarka, būtina įvertinti, ar nustatytos tvarkos pažeidimai turėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir ar dėl šių pažeidimų buvo suvaržytos įstatymų garantuojamos kaltinamojo teisės. Įrodymais nepripažįstami duomenys, kurių gavimo tvarkos pažeidimai kelia abejonių duomenų patikimumui ir šių abejonių nėra galimybės pašalinti atliekant kitus BPK numatytus veiksmus, taip pat duomenys, kuriuos gaunant buvo atimtos ar iš esmės suvaržytos įstatymų garantuojamos kaltinamojo teisės.*⁸²

LAT yra suformavęs tokią praktiką, kad „<...> nustatytos duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimai savaime dar nereiškia, kad tokie duomenys jau negali būti įrodymais. Nustačius, kad, renkant duomenis buvo pažeista jų gavimo tvarka, būtina įvertinti: 1) ar nustatytos tvarkos pažeidimai turėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir 2) ar dėl šių pažeidimų buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės.“⁸³ Duomenų gavimas lėmęs žmogaus teisių suvaržymą pažeidžia numatytus baudžiamojo proceso principus ir tampa medžiaga, kuri negali būti laikoma kaip įrodymas. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2014 m. balandžio 7 d. nutartyje nurodė, kad: „Gauti duomenys dėl leistinumo reikalavimo pažeidimo, negali būti laikomi įrodymais, jei atliekant šiuos veiksmus buvo nepagrįstai suvaržytos žmogaus teisės, pažeisti proceso principai ar proceso veiksmas būtų atliktas nepakankamai tiksliai laikantis tam veiksmui atlikti nustatytų pagrindinių taisyklių. Tokia teismų praktika yra formuojama ir konkrečiose baudžiamosiose bylose. <...> Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą.“⁸⁴ Teismas privalo gautus duomenis vertinti ar jie atitinka leistinumo reikalavimus. O visų svarbiausia, kad tų duomenų gavimas nebūtų pažeidęs asmenų teisių ir laisvių. Todėl, teismo pareiga užtikrinti, kad neteisėtu būdu gauti duomenys būtų pašalinti ir jais nebūtų remiamasi bylos nagrinėjimo metu.

Trečia, įrodymais pripažįstami tik tokie surinkti duomenys, kurie gali būti patikrinami, jei nėra sąlygų jų patikrinti jie nebus laikomi įrodymais. Yra galimybė patikrinti surinktus duomenis, reiškia galimybę patikrinti patikimumą. Teisės doktrinoje numatyta, kad pagal BPK 20 straipsnį, įrodymais negali būti laikoma anoniminiai pranešimai, raštai ir pan., kai nežinomas asmuo, kuris pateikė duomenis, arba tiesiog neįmanoma patikrinti teisme tų

⁸² Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-302/2013

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga, (ab-27-1).

⁸⁴ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. balandžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-145/2014

duomenų. Šie duomenys negali būti laikomi įrodymais ne dėl to, kad jie gauti ne įstatymo nustatyto būdu, bet todėl, kad nėra galimybės juos patikrinti, jie yra nepatikimi ir netinkami nustatyti byloje įrodinėtinas aplinkybes. Įsipareigojimas teismo nuosprendį pagrįsti tik patikimais duomenimis (įrodymais), atsiranda dėl įrodinėjimo tikslo, kitaip sakant materialiu požiūriu teisingo teismo nuosprendžio priėmimu.⁸⁵

Įrodymai privalo būti teisėti, tikri, patikimi, kad teismas juos išnagrinėjęs ir įvertinęs galėtų priimti teisingą sprendimą byloje. Dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių praeities pažinimas yra gan ribotas. Todėl duomenys gali tapti įrodymais tik tokie, kuriuos teismas galės patikrinti bei vertinti.⁸⁶ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 14 d. nutartyje nurodo, kad: „<...> įrodymai yra patikimi, nustatoma išanalizavus jų gavimo tvarką bei palyginus juos su kitais byloje esančiais įrodymais. Pagal baudžiamojo proceso įstatymą įrodymai turi būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti baudžiamojo proceso įstatyme numatytais proceso veiksmais (BPK 20 straipsnio 1, 4 dalys). Duomenys tikrinami atliekant BPK numatytus proceso veiksmus, taip pat tarpusavyje lyginant duomenis, gautus iš skirtingų šaltinių.“⁸⁷ Kitoje Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2013 m. sausio 25 d. nutartyje pasisakoma: „<...> jog asmens kaltė nusikaltimo padarymu negali būti grindžiama tikėtiniais ar keliančiais abejonių duomenimis.“⁸⁸

BPK 301 straipsnyje yra įtvirtintos nuostatos, kurios įgyvendina baudžiamojo proceso principus, kaip pavyzdžiui, laisvo įrodymų vertinimo, sąžiningumo ir kt. Teismų praktikoje yra numatyta, kad teisėjo pareiga išnagrinėti duomenis, vienus duomenis pripažinti įrodymais, kitus atmesti kaip neatitinkančius reikalavimų bei įvertinti viską pagal vidinį įsitikinimą. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. vasario 14 d. nutartyje pažymima: „Pažymėtina, kad pagal baudžiamojo proceso įstatymą teismas nuosprendį grindžia tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamejame posėdyje (BPK 301 straipsnio 1 dalis). Pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai iširti visus bylos įrodymus (BPK 242 straipsnio 1 dalis). <...> Teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu (BPK 20 straipsnio 5 dalis). Taigi teisėjų vidinis

⁸⁵ JUOZAPAVIČIUS, A. *Įrodymų leistinumo samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje*. Vilnius: Teisė, 2010, p. 77-78

⁸⁶ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 87

⁸⁷ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-287/2013

⁸⁸ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegija. 2013 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-68-383/2013

*įsitikinimas vertinant įrodymus turi remtis visų byloje esančių duomenų patikrinimu, palyginimu, prieštaravimų pašalinimu ir savo sprendimų argumentavimu.*⁸⁹ Patikimumas gautų duomenų, yra svarbus leistinumą požymis, nes jei bus neįmanoma patikrinti duomenų, teismui neliks kitos išeities, kaip tik juos atmesti ir nepripažinti įrodymais.

Apibendrintai galima pasakyti, kad teismas susipažįsta, įvertina ir pripažįsta įrodymais gautus duomenis tik tada, kai jie: 1) turi ryšį su byloje nagrinėjamos aplinkybėmis ir bus naudingi priimant teismo sprendimą; 2) gauti įstatymų nustatyta tvarka; 3) turi būti gauti tik teisėtu būdu, negali būti pažeidžiamos ar suvaržomos žmogaus teisės; 4) turi būti patikimi duomenys, tokie kuriuos teismas galėtų patikrinti ir įvertinti ar jie nemelagingi. Todėl, jei yra pažeistas bent vienas kriterijus, yra pagrindas duomenis pripažinti neleistiniais, nes jie suvaržo įstatymų garantuotas kaltinamojo teises ar sukliudo teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą sprendimą.

Jei vykstančio proceso metu neatsiranda aplinkybės, dėl ko procesas būtų negalimas, jis privalo būti užbaigtas priėmus teisingumo aktą, kitaip sakant teismo nuosprendį sprendžiamoje byloje. Visais atvejais teismo sprendimas turi būti motyvuotas ir pagrįstas. Teismas sprenddamas bylas turi užtikrinti, kad kiekviena proceso šalis turėtų galimybę aktyviai dalyvauti tiriant duomenis (įrodymus). Duomenys (įrodymai), tai medžiaga, kuria teismas pagrindžia nuosprendį byloje, kurie yra gauti įstatymų numatyta tvarka bei patikrinti proceso metu. Veikla nuo duomenų (įrodymų) pradinio užfiksavimo iki jų panaudojimo teismo nuosprendyje vadinama įrodinėjimu. Įvykio, dėl kurio yra pradėtas tyrimas, visos aplinkybės privalo būti atkurtos pakankamai tiksliai. Kitaip baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas negalės priimti teisingo sprendimo. Jei nėra surenkama visa reikiama informacija, kad būtų prieinama prie tam tikros išvados, teismas negali patikimai nuspręsti, ar nagrinėjama nusikalstama veika buvo tikrai padaryta ir ar asmuo gali būti patraukiamas baudžiamojon atsakomybėn.⁹⁰ „Įrodinėjimas – teisės numatytomis formomis ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo, teisėjo ir teismo procesinė veikla, kurioje įgyvendindami savo teises ir vykdydami pareigas dalyvauja proceso dalyviai ir kuri yra skirta įrodymams (duomenims) rinkti, įtvirtinti, patikrinti ir įvertinti, turint tikslą nustatyti tiesą baudžiamajoje byloje.“⁹¹ Teismo, kaip įrodinėjimo proceso vieno iš subjektų pareiga tinkamai įvertinti baudžiamajoje byloje pateiktus įrodymus, norint, kad būtų priimtas pagrįstas ir teisėtas sprendimas.

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamajoje byloje, Nr. 2K-20-303/2018

⁹⁰ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUCONIS, P. *Baudžiamajo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 172-173

⁹¹ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamajo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 96

Įrodinėjimo procesas gali būti vadinamas rekonstrukcija naudojant lotyniškos kilmės terminus, kuri skirstoma į: „produkcija – duomenų gavimas, rinkimas, restrikcija (lot. restriktio – apribojimas) – taisyklių dėl įrodinėjimo draudimų taikymas, interpretacija – teismo veikla vertinant surinktus įrodymus.“⁹² BPK numatyti šie etapai, t. y. duomenų rinkimas ir fiksavimas, patikrinimas, tyrimas teisme, pripažinimas įrodymais ir įrodymų vertinimas. Duomenų rinkimas bei patikrinimas vykdomi pagal aprašytas procedūras, rezultatas fiksuojamas numatytose laikmenose, o duomenų pripažinimas įrodymais bei jų vertinimas yra konkrečiai mąstymo procesas, kurio metu teisėjas taiko sisteminę analizę, kritinį mąstymą ir kitus metodus. Tarp visų etapų yra artimas ryšys, svarbus kiekvienas etapas, nes nuo jų priklauso proceso sėkmė. Bet kuriame etape padarytos klaidos gali sukelti nesklandumų, kurie lems sunkumus teisingam bylos aplinkybių nustatymui.⁹³

Įrodinėjimo tikslas yra tiesos nustatymas nagrinėjamoje byloje. Teisės literatūroje yra pateikti du vartojami terminai: formalioji tiesa ir materialioji tiesa. Formaliosios tiesos sąvoka naudojama bendrosios (angl. *common law*, anglosaksų) teisės tradicijos valstybių. Kaip pavyzdys, JAV, kur bylos sprendžiamos prisiekusiųjų teisme. Tokio tipo teisme tiesa nėra nustatoma, nes teisėjo vaidmuo nagrinėjime yra pasyvus, o prisiekusieji dažniausiai sprendimus priima remiantis ne įrodymais, o emocijomis, nuojautomis ir kt. Taip pat jie savo sprendimo neprivalo motyvuoti ar pagrįsti.⁹⁴ Tokią pačią nuomonę pateikė U. Arlauskaitė – Rinkevičienė savo straipsnyje: „<...> prisiekusiųjų teismas ne tiek gilinasi į konkrečias nusikaltimo padarymo aplinkybes, kiek remiasi paviršutinišku ir jausminiu jų konstatavimu.“⁹⁵ Pagal Lietuvos galiojančius įstatymus byloje privaloma nustatyti materialiąją tiesą. Materialioji tiesa, tai teismo priimtose išvados, kurias teismas prieš ištyrus ir įvertinus visus svarbius byloje pateiktus duomenis. Tai reiškia, kad teismas privalo būti aktyvus viso proceso metu.⁹⁶ Teismas turi nustatyti visas aplinkybes, kurios yra privalomos inkriminuojant kaltinamajam atitinkamą Baudžiamojo kodekso straipsnį. Objektivos nusikalstamos veikos aplinkybės, gali būti nustatomos teisingai, bet privalo

⁹² AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 106

⁹³ *Ibidem.*, psl. 106

⁹⁴ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 173

⁹⁵ ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, U. *Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai*. Vilnius: Jurisprudencija, 2006, Nr. 11 (89), p. 75

⁹⁶ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 173

būti nustatyti patikimumo kriterijai.⁹⁷ R. Ramanauskas savo straipsnyje nurodė, kad teisėjas sprenddamas bylą ir priimdamas galutines išvadas, t. y. teismo nuosprendį: „teisėjas turi panaudoti daug meistriškumo, kad aptiktų tiesą <...> Jis negali atlikti jokių veiksmų, nukreiptų prieš teisingumą, priešingu atveju teisingumas nebus vykdomas, o jis pats bus vertas bausmės.“⁹⁸ Galima teigti, kad teismo sprendimas kaip rezultatas Lietuvoje galimas tik tada, kai yra išnaudojamos visos įrodinėjimo priemonės, ištiriami ir įvertinami visi turimi bylos duomenys ir nustatoma byloje materialioji tiesa.

Įrodinėjimo procesas vyksta iki tada, kol yra surenkama visa reikiama informacija, t. y. duomenys apie visas toje baudžiamojoje byloje įrodinėtinas aplinkybes.⁹⁹ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 17 d. nutartyje pasisakė, kad: „Teismas gali konstatuoti tam tikros aplinkybės buvimą ar nebuvimą, kai tokiai išvadai padaryti pakanka byloje esančių įrodymų. Įrodymų pakankamumas byloje reiškia, kad jie tarpusavyje neprieštarauja vieni kitiems ir jų visuma leidžia padaryti pagrįstą išvadą apie įrodinėjamų faktinių aplinkybių buvimą.“¹⁰⁰ Kitoje LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. birželio 9 d. nutartyje nurodyta: „<...> kasacinės instancijos teismo praktikoje pripažįstama, jog įrodinėjimas baudžiamajame procese turi vykti tol, kol byloje įrodinėtinų (reikšmingų) aplinkybių nustatymui tai būtina, o teisingą teismo nuosprendžio, nutarties priėmimą lemia pirmiausia ne įrodinėjimo proceso apimtis, o turimų įrodymų pakankamumas.“¹⁰¹

Duomenys tampa įrodymais, kai teismas juos įvertina pakankamumo aspektu. Tai reiškia, kad teismas teisiamejame posėdyje išnagrinėjęs duomenis, padaro išvadą ar pakanka įrodymų priimti vienokį ar kitokį sprendimą.¹⁰² BPK nėra numatyta kokio duomenys (įrodymai) ir koks jų kiekis nulemia teismo sprendimą dėl nuteisimo ar išteisinimo, tačiau yra įtvirtinta norma BPK 301 straipsnio 2 dalis, kurioje nurodyta: „Apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų,

⁹⁷ ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, U. *Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai*. Vilnius: Jurisprudencija, 2006, Nr. 11 (89), p. 75

⁹⁸ RAMANAUSKAS, R. *Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė*. Vilnius: Jurisprudencija, 2005, t. 75(67), p. 51

⁹⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 183

¹⁰⁰ Klaipėdos apygardos teismas Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. E2A-330-796/2017

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-330-222/2015

¹⁰² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 183

kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai.“¹⁰³ Ši norma nulemia tai, kad teismas negali priimti sprendimo kaltinamojo ne naudai remdamasis vien tik įslaptintais parodymais, kurie nėra pagrįsti kitais byloje esančiais įrodymais.

Vertinant įrodymus teismas privalo laikytis nustatyto BPK taisyklių, įsitikinti įrodymų patikimumu bei nuspręsti ar jais galima grįsti teismo išvadą, ar jie yra atmestini. Teisėjai turi remtis tiek įstatymais, tiek logikos dėsniais, vadovaujantis savo vidiniu įsitikinimu priimti nešališką sprendimą. Teismas remiasi tik patikimais įrodymais, o norint užtikrinti jų patikimumą teismas turi išanalizuoti jų gavimo tvarką, atlikti BPK numatytus veiksmus bei palyginti su kitais įrodymais, esančiais sprendžiamoje baudžiamojoje byloje. Teismas, įvertinęs teismo posėdyje įrodymus, pateikia išvadas dėl aplinkybių, kurios turi reikšmės bylą išspręsti teisingai. Teismas priimti išvadą gali tik tada, kai yra įrodymų pakankumas.¹⁰⁴ Vertinimo objektu galima laikyti byloje esančių įrodymų visumą. Taip pat galima pažymėti, kad pakankumas yra artimai susijęs su įrodinėjimo ribų aspektu: „<...> teismas pažymi, jog nagrinėjant bylą neturi būti įrodinėjama iki begalybės. Byloje turi būti panaudojami visi reikiami įrodinėjimo būdai, bet nėra būtina atlikti visus įmanomus veiksmus, kurių atlikimas kokybiškai naujų rezultatų negali duoti.“¹⁰⁵ Įrodinėjimas turi nubrėžtas ribas, jis turi vykti, kol yra išaiškinamos svarbios bylai aplinkybės, o ne visos įmanomos.

Apibendrintai tariant, įrodinėjimo proceso tikslas yra išsiaiškinti tiesą nagrinėjamoje byloje. Visi įrodinėjimo etapai yra reikšmingi, tačiau kaip vieną iš svarbiausių galima išskirti įrodymų vertinimą. Teismo pareiga ištirti visus duomenis, esančius byloje, tačiau svarbu pabrėžti, kad duomenys privalo atitikti jiems keliamus reikalavimus, t. y. liečiamumo bei leistinumo, norint, kad jie būtų teismo pripažinti įrodymais. Duomenis (įrodymus) vertindamas teismas remiasi savo vidiniu įsitikinimu.

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga, (ab-27-1).

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga, (ab-27-1).

¹⁰⁵ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus. 2015 m. sausio 27 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje, Nr. ATP-53-348/2015

3. Laisvo įrodymų vertinimo principas

Teismo gauti duomenys, kurie pripažinti įrodymais, turi būti įvertinti pagal baudžiamojo proceso numatytus kriterijus, pagal kuriuos būtų sprendžiama apie įrodymų vertę baudžiamajame procese, tačiau yra numatyta, kad įrodymai vertinami pagal faktų visumą ir vidinį įsitikinimą. „Įrodymų vertinimas – tai loginėmis formomis vykstanti tardytojo, prokuroro, ir teisėjų mąstomoji veikla, kurios esmė ta, kad jie, vadovaudamiesi įstatymu ir <...> teisine sąmone, nagrinėja pagal savo vidinį įsitikinimą tiek kiekvieną įrodymą atskirai, tiek ir įrodymų visetą, nustatydami jų liečiamumą, leistinumą ir tikrumą.“¹⁰⁶ Taip pat, J. Rinkevičius yra nurodęs, kad įrodymų vertinimas yra: „<...> mąstymo procesas, kuris pasibaigia tiesos nustatymu. Tuo įrodymų vertinimas ryškiausiai skiriasi nuo jų rinkimo ir tikrinimo, kurių pagrindinį turinį sudaro praktinė veikla.“¹⁰⁷ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2013 m. sausio 25 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-68-383/2013 yra pažymėjusi, kad vertinti įrodymus turi teisę tik pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai: „*Pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, proceso metu patikrina ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis, sprendžia klausimą dėl jų pripažinimo įrodymais <...>*“¹⁰⁸, o LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 26 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172/2013 teismas numatė, kad kasacinė instancija gali vertinti sprendimus tik teisės taikymo aspektu: „<...> *baudžiamojo proceso įstatymas nesuteikia galimybės kasaciniam teismui iš naujo vertinti byloje surinktų įrodymų ir nustatinėti įrodytomis pripažintų bylos aplinkybių <...> Byloje surinktų įrodymų vertinimas ir jais grindžiamų išvadų apie faktines bylos aplinkybes darymas yra pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų kompetencija.*“¹⁰⁹ Tačiau galima teigti, kad pagal savo turimą kompetenciją atlikdami savo funkcijas vertinimo procese dalyvauja ir kiti esantys proceso dalyviai.

BPK 20 str. 5 d. yra numatyta, kad: „Teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu,

¹⁰⁶ DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese*. Vilnius, 1971, p. 69

¹⁰⁷ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990, p. 37

¹⁰⁸ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-68-383/2013

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. kovo 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-172/2013

vadovaudamiesi įstatymu“.¹¹⁰ Vidinio įsitikinimo sąvoka nereiškia, kad teismas turi teisę vertinti visus byloje pateiktus įrodymus (duomenis) bet kaip. Teisėjas turi pareigą vertinant visą turimą medžiagą vadovautis įstatymu, todėl galima sakyti, kad teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi laikantis proceso nustatytų taisyklių, taip pat materialių teisės normų. Šio reikalavimo laikymasis suteikia garantiją, kad teismo sprendimas būtų paremtas tik patikimais bei teisėtais būdais gauta informacija.¹¹¹ Remiantis šia norma galima iškelti tokius įrodymų vertinimo tikslus: išanalizuoti gautus duomenis ir nuspręsti ar jie yra leistini, išspręsti liečiamumo klausimą, nustatyti ar gauta medžiaga yra tikra ir patikima, nustatyti įrodymų ryšį tarpusavyje bei nustatyti pakankamumą, kuris lems teisę priimti galutį sprendimą baudžiamojoje byloje.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime, pažymėjo: „<...> teismas, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus; nagrinėdamas baudžiamąją bylą jis turi veikti taip, kad būtų teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas; teismas privalo būti lygiai teisingas visiems baudžiamajame procese dalyvaujantiems asmenims; teismas negali būti suprantamas kaip „pasyvus“ bylų proceso stebėtojas; teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta; teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti joje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), inter alia prokurorams.“¹¹² Teismo aktyvumas siejasi ne tik su tuo, kad įstatymo leidėjas teismui suteikė didelę diskreciją atliekat tam tikras numatytas funkcijas, bet ir su tinkamu teisiniu reguliavimu. Įstatymų leidėjas neturi galimybės sukurti taisyklės, kad jas būtų galima pritaikyti kiekvienu individualiu atveju, todėl teismo pareiga vykdyti teisingumą, kitaip sakant, kurti teisę. Teismui suteikiama manevro laisvė, kad turėtų galimybę įgyvendinti šią įtvirtintą teismo funkciją.¹¹³ Teisėjas privalo būti aktyvus tiek tiriant nagrinėjamą bylą, tiek ją vertinant. Taip pat, turi pareigą išnaudoti visas

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2019 04 03 redakcija). [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482>>

¹¹¹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 181

¹¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Nr. 12-06. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta214/content>>

¹¹³ JURKA, R. et al. *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 103

galimybes, kad būtų teisingai išspręstas kaltumo klausimas byloje bei įvykdytas teisingumas.

„Laisvė yra teisė daryti viską, kas leidžiama įstatymais.“¹¹⁴ Teismas įrodymus vertina laisvai.¹¹⁵ Tačiau, negalima manyti, kad laisvo įrodymų vertinimo reikšmė yra susijusi su teisėjo savivale.¹¹⁶ Teisėjas gali priimti sprendimus savo nuožiūra tik tada, kai jam leidžia įstatymas.¹¹⁷ Lietuvių kalbos žodyne žodžio „laisvas“ reikšmė yra apibrėžta keliomis reikšmėmis: a. turintis laisvę; niekieno nevaržomas; nepriklausomas, neverčiamas b. neužimtas; dykas; c. neužimtas, atliekamas, atspėjamas ir kt.¹¹⁸ Žodžio „vertinti“ reikšmė yra apibrėžta, kaip: a. pripažinti vertę, reikšmę, vertės nustatymas, branginimas; b. spręsti, ko vertas.¹¹⁹ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. sausio 11 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113/2013 yra pasisakyta apie laisvą įrodymų vertinimo principą: „BPK įtvirtintas laisvo įrodymų vertinimo principas, reiškiantis, jog jokie teismui pateikti duomenys neturi iš anksto nustatytos galios ir nė viena įrodymų rūšis neturi pranašumo prieš kitą. Visi teisiamajame posėdyje išnagrinėti duomenys vertinami pagal tas pačias taisykles: teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu (BPK 20 straipsnio 5 dalis).“¹²⁰ Darbo autorės nuomone, laisvą vertinimą galima laikyti nepriklausomai nuo aplinkos veiksnių susiformavusį požiūrį į nagrinėjamą dalyką, kuris susiformavo remiantis vidiniu įsitikinimu.

Teisinėje literatūroje yra paminėtas laisvas įrodymų vertinimo principas, kitaip sakant, teismo teisė nesivadovauti iš anksto nustatytais reikalavimais dėl įrodymų kiekio bei rūšių. Remiantis šių laikų įrodinėjimo taisyklėmis jokie įrodymai (duomenys), perduoti teismui, nėra svarbesni ar neturi pirmenybės prieš kitus įrodymus (duomenis), taip pat neturi iš anksčiau nustatytos svarbos, kuri nulemtų tam tikro sprendimo, išvados priėmimą baudžiamojoje byloje. Visos įrodymų rūšys yra vienodos, nei viena negali būti pranašesnė,

¹¹⁴ MONTESQUIEU. *Apie įstatymų dvasią*. Vilnius: Minties leidykla, 2004, p. 159

¹¹⁵ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 181

¹¹⁶ TEREBEIZA, Ž. *Laisvas įrodymų vertinimas civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Jurisprudencija, 2007, p. 78

¹¹⁷ GUMULIAUSKAS, A. *Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę*. Vilnius: Jurisprudencija, 2004, t. 61(53), p. 86

¹¹⁸ Lietuvių kalbos institutas. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<http://lkiis.lki.lt/>>

¹¹⁹ Lietuvių kalbos institutas. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<http://lkiis.lki.lt/>>

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus. 2013 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-113/2013

visi pateikti duomenys pripažinti įrodymais turi būti vertinami bendra tvarka.¹²¹ Kauno apygardos teismas 2015 m. gegužės 7 d. nutartyje yra nurodęs, kad: „*BPK 20 str. prasmę kaltinamojo, nuteistojo ar išteisintojo parodymai taip pat yra savarankiškas įrodymų šaltinis, kurio įrodomoji vertė nėra menkesnė už kitus įrodymus. Tam, kad paneigti paminėtus išteisintojo parodymus nepakanka vien jais netikėti. Būtina, kad šiuos parodymus paneigtų kiti patikimi įrodymai.*“¹²² Taip pat, vadovaujantis laisvo įrodymų vertinimo principu – tam tikrų institucijų ar pareigūnų įrodymų (duomenų) vertinimas yra nebūtinai kitiems pareigūnams ar institucijoms. Taip pat valstybės institucijos, kurios vykdo baudžiamąjį persekiojimą ar teisingumą, neprivalo atsižvelgti į proceso dalyvių požiūrį bei vertinimą bylos medžiagos. Kiekvienoje konkrečioje situacijoje proceso subjektai, kurie tiria bylą, gali pasirinkti tai situacijai būtinus įrodinėjimo būdus bei priemones.¹²³

J. Rinkevičius pažymėjo, kad: „<...> įrodinėjimo subjektai nėra suvaržyti jokiais formaliais įrodymų kokybės ir kiekybės kriterijais. <...> negalima vienos rūšies įrodymų laikyti pranašesniais už kitus ir pan.“¹²⁴ Taip pat, R. Merkevičius savo straipsnyje, nurodė, kad: „Nė vienas įrodymas teismui neturi iš anksto (*in abstracto*) nustatytos teisinės galios ar reikšmės.“¹²⁵ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. balandžio 5 d. nuosprendyje teismas pažymėjo: „*BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta teismo teisė ir pareiga vertinti įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, kuris susiformuoja jam pačiam kruopščiai išnagrinėjus ir atskirai patikrinus iš kiekvieno šaltinio gaunamą informaciją. Taigi, įstatymas numato išskirtinę bylą nagrinėjančio teismo kompetenciją nuspręsti, kurie iš byloje esančių duomenų turi įrodomąją vertę ir ar jų pakanka nustatyti visų konkrečios nusikalstamos veikos sudėties požymių buvimą asmens, kuriam ši veika inkriminuojama, veiksmuose. Įrodymų vertinimas ir jais pagrįstų išvadų byloje sprendžiamais klausimais darymas yra teismo, priimančio baigiamąjį aktą, prerogatyva. Kasacinės instancijos teismo praktikoje pripažįstama, kad įrodymų visumos vertinimo reikalavimas nereiškia, jog faktinėms aplinkybėms nustatyti turi būti išnaudojamos visos įmanomos įrodinėjimo*

¹²¹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 181

¹²² Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. gegužės 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-55-785/2015

¹²³ AŽUBALYTĖ, R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014, p. 106

¹²⁴ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990, p. 39

¹²⁵ MERKEVIČIUS, R., et al. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p.154

priemonės.¹²⁶ Galima prieiti prie išvados, kad teismas yra laisvas, vertindamas duomenis (įrodymus), nes jo neriboja jokios nustatytos formalios taisyklės. Jis turi diskreciją spręsti, kurie duomenys (įrodymai) turi reikšmę byloje ir ar turimų duomenų (įrodymų) pakanka traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn.

Kiekvieno galutinio teismo nuosprendžio ar nutarties priėmimo iškeltas tikslas yra nustatyti tiesą baudžiamajame procese. Tiesos nustatymas baudžiamajame procese nulemia teisingo teisinio kvalifikavimo išraišką. Teisingam kvalifikavimui labai svarbu objektyvus, išsamus ir tikslus faktinių, byloje esančių, aplinkybių išaiškinimas. Tačiau būtina pabrėžti, kad baudžiamajame procese nėra galimybių pasiekti objektyviosios tiesos, kurią galima suprasti kaip praeityje įvykusio įvykio atkurtų faktinių aplinkybių tapatumą. Tą salygoją teisiniai draudimai bei psichofiziologinis žmogaus ribotumas. Taigi, baudžiamajame procese galima tik stengtis pasiekti maksimaliai kiek įmanoma tam, kad teismas priartėtų prie objektyviosios tiesos.¹²⁷ Anot R. Merkevičiaus „Laisvas faktinių duomenų (įrodymų) vertinimas ar, kalbant Baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 5 dalies formuluotėmis <...> iš esmės reiškia tik tai, kad skirtingai nei inkviziciniame procese, kuomet buvo aiškiai apibrėžta, kada tam tikras faktas gali būti laikomas nustatytu, teisėjas nebėra suvaržytas jokiais formaliomis įrodinėjimo taisyklėmis, t. y. įstatymas nenustato, kada tam tikras faktas gali būti pripažįstamas įrodytu.“¹²⁸ „Niekas negali priversti teisėjų tikėti vienu ar kitu įrodymu arba pripažinti vieną faktą nustatytu, o kitą tokiu nepripažinti. Teisėjai sprendžia pagal savo laisvą vidinį įsitikinimą.“¹²⁹ Teisėjas turi teisę visiškai laisvai spręsti dėl konkrečių įrodymų turinio, patikimumo bei įrodomosios vertės. Tačiau, tai nereiškia, kad jis gali savivaliauti, t. y. teisėjas negali vienus įrodymus sureikšminti, kitus vertinti tendencingai, trečių apskritai nevertinti. Priešingai, teisėjo pareiga visapusiškai ir išsamiai išnagrinėti visas faktines aplinkybes, motyvuotai pateikti nepriklausomą ir nešališką visų byloje esančių duomenų (įrodymų) įvertinimą. Taip pat yra faktorių, kurie riboja teisėjo laisvę vertinti įrodymus „laisvai“: a) teisės normos, kuriose yra suformuluota įrodymų leistinumo reikalavimai; b) logikos dėsniai; c) bendražmogiškos žinios ir patyrimas; d)

¹²⁶ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2019 m. balandžio 5 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje, Nr. 1A-203-478/2019

¹²⁷ MERKEVIČIUS, R., et. al. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p.156-157

¹²⁸ *Ibidem.*, p.156-157

¹²⁹ DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese*. Vilnius, 1971, p. 70

kriminalistikos; e) psichologijos ir kt. mokslo šakų nuostatos.¹³⁰ LAT savo 2007 m. gegužės 4 d. nutartyje pažymėjo, kad: „BPK nenumatyta, kad kokie nors įrodymai gali būti laikomi svarbesniais, reikšmingesniais už kitus įrodymus. Teikiant išskirtinę reikšmę nukentėjusiosios parodymams, duotiems ikiteisminio tyrimo stadijoje, vien tik jais pagrindžiant kitų byloje surinktų nepatikimumą, būtų pažeidžiamas BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas reikalavimas įrodymus vertinti remiantis nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu.“¹³¹ Tiek teisės doktrinoje, tiek teisės praktikoje yra nurodoma, kad duomenys (įrodymai) nėra ir negali būti svarbesni už kitus įrodymus (duomenis), t. y. turėti daugiau galios. Įstatymas nepateikia nei vienos įrodymų rūšies, kaip turinčios pranašumo prieš kitas rūšis. Taip pat svarbu pabrėžti, kad teismui nei įstatymas, nei kas nors kitas iš šalies nenurodo, kada tam tikras byloje esantis faktas privalo būti laikomas įrodytu, kitaip sakant „nustatytu“. Teismas nėra suvaržytas jokiais formaliomis įrodinėjimo taisyklėmis.

Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 185 straipsnyje yra įtvirtintas laisvo įrodymo vertinimo principas: „<...> 1. Teismas įvertina byloje esančius įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymais. 2. Jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios“. Tačiau įstatymas numatydamas taisyklę, iškart nurodo ir jos išimtį: „<...> išskyrus šiame Kodekse numatytas išimtis.“¹³² Civilinėje proceso teisėje laisvas įrodymų vertinimas, laikoma teisė teismui spręsti, kurie civilinėje byloje esantys įrodymai leidžia daryti išvadą, kad nurodytos aplinkybės labiau buvo, nei kad nebuvo. LAT ne vieną kartą yra nurodęs, jog CPK yra įtvirtintas laisvas įrodymų vertinimo principas, kuris reiškia, kad visus duomenis, kuriuos gauna teismas įvertina remdamasis savo vidiniu įsitikinimu ir nustato įrodymų (duomenų) vertę. Įrodymų vertinimas civilinėje byloje yra pagrįstas tikėtinumo taisykle, kuria remdamasis teismas turi galimybę priėti išvadą, kad yra didesnė tikimybė, jog nurodytos faktinės aplinkybės buvo, nei jų nebuvo.¹³³ Ž. Terebeiza savo straipsnyje pateikia tokia nuomonę, kad: „Teismas, vertindamas įrodymus, pirmiausia yra saistomas įstatymo <...> taisyklių nustatymas nereiškia teismo diskrecijos teisės laisvai vertinti įrodymus ribojimu.“¹³⁴

¹³⁰ MERKEVIČIUS, R., et. al. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p.156-157

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2007 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-316/2007

¹³² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr.IX-743, įsigal. 2003 m. sausio 1 d. *Valstybės žinios*. 2002, Nr.36-1340.

¹³³ TEREBEIZA, Ž. *Laisvas įrodymų vertinimas civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Jurisprudencija, 2007, p. 80-81

¹³⁴ *Ibidem*, p. 80

Tačiau tai reiškia, kad teismo pareiga yra savo sprendimo motyvuojamoje dalyje pateikti įrodymus, kuriais remiasi, argumentuoti savo sprendimą, įvertinti ir pateikti išvadas.¹³⁵ LAT civilinių bylų skyriaus 2011 m. lapkričio 17 d. nutartyje teismas pasisakė: „<...> teismai, vertindami šalių pateiktus įrodymus, remiasi įrodymų pakankamumo taisykle, o išvada dėl konkrečios faktinės aplinkybės egzistavimo daroma pagal vidinį teismo įsitikinimą, grindžiamą visapusišku ir objektyviu visų reikšmingų bylos aplinkybių išnagrinėjimu <...> Tai yra laisvo įrodymų vertinimo principas, kuris reiškia, kad galutinai ir privalomai įrodymus įvertina teismas <...> Teismas turi įsitikinti, ar tinkamai buvo paskirstytos įrodinėjimo pareigos, ar įrodinėjimo procese taikytinos pagal įstatymus nustatytos prezumpcijos, ar yra prejudicinių faktų. Vertindamas įrodymus, teismas turi įvertinti kiekvieno įrodymo įrodomąją reikšmę ir iš įrodymų viseto daryti išvadas, jog tam tikri faktai egzistavo arba neegzistavo, kad nėra esminių prieštaravimų, paneigiančių tokias išvadas.“¹³⁶

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse 569 straipsnyje 4 dalyje yra numatyta: „Teismas ir administracinių nusižengimų bylas ne teismo tvarka nagrinėjanti institucija (pareigūnas) įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiai visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu.“¹³⁷ Trakų rajono apylinkės teismas 2017 m. liepos 14 d. nutartyje nurodė: „Vidinis įsitikinimas – tai ne išankstinis įsitikinimas, nuojauta, o įrodymais pagrįsta išvada, kuri padaroma iš surinktų įrodymų, kada išnagrinėjami reikšmingi faktai, iškeliamos galimos versijos, įvertinami kiekvienas įrodymas atskirai ir jų visuma.“¹³⁸

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 35 straipsnyje yra įtvirtinta: „Konstituciniam teismui pateikti įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios. Teismas įrodymus vertina pagal teisėjų vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiai ir objektyviu bylos aplinkybių visumos išnagrinėjimu Teismo posėdyje, vadovaudamasis

¹³⁵ TEREBEIZA, Ž. *Laisvas įrodymų vertinimas civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Jurisprudencija, 2007, p. 80

¹³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-454/2011

¹³⁷ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, redakcija 2019-04-01. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=336765&title=LR%20administracini%F8%20nusi%FEengim%F8%20kodeksas>

¹³⁸ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, redakcija 2019-04-01. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=336765&title=LR%20administracini%F8%20nusi%FEengim%F8%20kodeksas>

įstatymais.¹³⁹ Galima prieiti prie išvados, kad įrodymų vertinimas kaip būtinasis faktorius tiesai byloje nustatyti yra būdingas visiems Lietuvoje vykstantiems teisiniams procesams, kurių tikslą sudaro faktinių aplinkybių įrodinėjimas.

Apibendrinant kas buvo pasakyta, galime prieiti prie išvados, kad laisvas įrodymų vertinimo principas numato, kad visi įrodymai (duomenys) yra lygūs tarpusavyje ir teismas nagrinėdamas bei vertindamas juos privalo vertinti kiekvieną jų atskirai ir visus įrodymus (duomenis) kartu, kaip įrodymų visumą. Taip pat pabrėžtina, kad teismas turi „laisvės“ tiek vertindamas įrodymus, kiek jam jos suteikia įstatymas. Teismo pareiga nustatyti materialiąją tiesą byloje, tokiu būdu bus garantuojamas tinkamas rezultatas byloje, t. y. teisėtas ir pagrįstas teismo sprendimo priėmimas.

¹³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas, redakcija 2015-09-01. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18] Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6034/aphVpZIjDR>>

4. Vidinis teisėjo įsitikinimas

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad: „Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.“¹⁴⁰ Teismas yra institucija, kuri laikantis tam tikrų specialių taisyklių sprendžia baudžiamąsias bylas ir vykdo teisingumą. Teisingumo vykdymas – teismo išimtinė funkcija, kuri lemia šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje. Teismui yra suteikti šie įgaliojimai: teisingumo vykdymas, teisminė kontrolė bei prašymų ir skundų nagrinėjimas. Tai reiškia, kad teismai atlikdami šią funkciją nagrinėdami bylą privalo nešališkai ir išsamiai išnagrinėti visas baudžiamosios bylos aplinkybes ir jas išnagrinėti iš esmės, t. y. išspręsti asmens kaltės klausimą, paskirti bausmę arba kitokias baudžiamosios atsakomybės priemones, išteisinti asmenį arba priimti kitokį sprendimą.¹⁴¹ Teismas, kaip teisingumą vykdanči institucija negali būti „pasyvus“ baudžiamųjų bylų proceso stebėtojas, teisingumo vykdymo negali nulemti tik ta medžiaga, kuri yra pateikta teismui. Norint byloje nustatyti tiesą, teismas privalo būti aktyvus proceso subjektas ir imtis iniciatyvos.¹⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) 2013 m. lapkričio 15 d. nutarime pasisakė: „Iš Konstitucijos <...> kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus teismo sprendimus <...> konstitucinė vertybė ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas“.¹⁴³ Teismas - tai institucija vykdanči teisingumą, kuri užtikrina, kad visos visuomenės ir atskirų jos individų interesai būtų apginti.

Teisėjas vertindamas byloje pateiktus duomenis (įrodymus) turi remtis savo vidiniu įsitikinimu. Tačiau, teisėjo vertinimas pagal savo vidinį įsitikinimą nereiškia, kad jis įrodymus gali vertinti pagal savo savivalę. Taip pat, vidinis įsitikinimas negali priklausyti nuo teisėjų nuotaikos, vidinės nuojautos, intuicijos ar pagal savo asmeniškus norus ir pan.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.

¹⁴¹ AŽUBALYTĖ, R.; JURKA, R.; ir ZAJANČKAUSKIENĖ J. *Baudžiamojo proceso teisė, I dalis*. Vilnius: Registrų centras, 2016, p. 152-153

¹⁴² ANCELIS, P. *Įrodinėjimas teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape*. Vilnius: Jurisprudencija, 2006, p. 11

¹⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nr. 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta101/content>>

Galima teigti, kad vidinis teisėjo įsitikinimas susiformuoja išanalizavus ir atskirai patikrinus iš kiekvieno šaltinio gautą informaciją bei sulyginus su kituose šaltiniuose esama informacija.¹⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2013 m. rugpjūčio 30 d. nutartyje pažymėjo, kad: „*Siekiant nuteisti asmenį taikomas įrodinėjimo standartas – bet kokių pagrįstų abejonių dėl jo nekaltumo pašalinimas – skiriasi nuo įrodinėjimo standarto, taikomo siekiant pradėti asmens baudžiamąjį persekiojimą, pagal kurį pakanka pagrįsto įtarimo, kad asmuo padarė nusikaltimą (e. g. Lavrechov v. the C. R., no. 57404/08, judgment of 20 June 2013). Taigi gali būti atvejų, kai išnagrinėjus pagrįstą įtarimą teisme, asmuo nėra nuteisiamas pašalinus bet kokias pagrįstas abejones dėl jam pareikštų įtarimų, tačiau ir tokiais atvejais egzistuoja teisėtas valstybės interesas tinkamai vykdyti baudžiamąjį procesą, kuriame turi būti įvertintas pagrįstai įtariamo asmens kaltumas ar nekaltumas, ir užtikrinti sklandžią šio proceso eigą (ibid).*”¹⁴⁵ Baudžiamajame procese taikomas įrodinėjimo standartas „nesant jokių pagrįstų abejonių”.

Sąvoka „įsitikinimas“ galėtų būti apibrėžiama kaip nuomonė bei tam tikros pažiūros, kurių susiformavimą nulemia žmogaus protas bei jausmai. „Vidinis“ šiame kontekste gali būti suprantamas, kaip esantis žmogaus viduje, galvoje, t. y. mintys ir jausmai.¹⁴⁶ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. spalio 11 d. nutartyje įvardino, kuo turi remtis teisėjas vertinant įrodymus: „<...> *teisėjų vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus turi remtis visų byloje esančių duomenų patikimumo patikrinimu, palyginimu, prieštaravimų pašalinimu ir savo sprendimų argumentavimu.*”¹⁴⁷ Būtinis objektyvumo sąlygos yra įrodymus vertinančio teisėjo nepriklausomumas ir nešališkumas. Niekas neturi teisės daryti įtakos teisėjui, kurio atsakomybėje yra sprendžiama byla ir tik teisėjas gali pats nuspręsti kaip vertinti turimus įrodymus (duomenis).¹⁴⁸ Vidinį įsitikinimą galima laikyti amens viduje, galvoje susiformavusį požiūrį į nagrinėjamą objektą, kurį lemia žmogaus mintys, protas.

¹⁴⁴ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 180-181

¹⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. rugpjūčio 30 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-439/2013

¹⁴⁶ Lietuvių kalbos institutas. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<http://lkiis.lki.lt/>>

¹⁴⁷ Lietuvos Aukščiausio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-280-746/2016

¹⁴⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 180-181

LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. gruodžio 12 d. nutartyje pažymėjo, kad: „BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta taisyklė <...> baudžiamąją bylą nagrinėjančius teisėjus įpareigoja: 1) sprendimą byloje priimti tik prieš tai nustatčius visas įmanomas nustatyti bylai reikšmingas aplinkybes (išsamumo reikalavimas); 2) teismo posėdyje laikantis rungimosi ir šalių lygybės principų objektyviai ištirti visus reikšmingus duomenis (nešališkumo reikalavimas); 3) nuosprendį grįsti tik teisėtais būdais gautais, patikrintais duomenimis, jokiems įrodymams neteikiant išankstinės galios ar pranašumo prieš kitus, o vertinant įrodymų visumą (reikalavimas laikytis įstatymų); 4) sprendimą byloje priimti nepriklausomai nuo jokios pašalinės įtakos pagal savo teisinę žinias, principus ir vertybes, prieš tai intelektualiai įsitikinus dėl byloje ištirtų įrodymų įrodomosios vertės ir reikšmės (reikalavimas vertinti įrodymus pagal vidinį įsitikinimą). Nurodyti iš BPK 20 straipsnio 5 dalies kylantys reikalavimai yra tarpusavyje susiję ir daro įtaką vienas kitam.“¹⁴⁹ Taip pat, LAT praktikoje nuosekliai pabrėžiama, kad: „<...> teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu. <...> Viena svarbiausių įrodymų vertinimo sąlygų, kurios privalo laikytis tiek pirmosios, tiek ir apeliacinės instancijos teismai, yra ir ta, kad turi būti įvertintas kiekvienas įrodymas atskirai ir įrodymų visuma.“¹⁵⁰ Apibendrinant galima teigti, kad teisėjo vidinis įsitikinimas – tai mąstymo procesas, kurio galutinis taškas yra baudžiamosios bylos išsprendimas arba kitaip sakant, tiesos nustatymas.

J. Rinkevičius savo knygoje pateikė tokią nuomonę apie vidinį teisėjo įsitikinimą: „<...> vidinis įsitikinimas suprantamas kaip savęs įtikinėjimas, kaip savo nuomonės apie faktines bylos aplinkybes formavimas, kaip būtinumas pačiam įvertinti visus įrodymus“.¹⁵¹ Teisėjo vidinis įsitikinimas turi būti formuojamas be pašalinio kišimosi ir priverstinės nuomonės suformavimo. Vidinio įsitikinimo formavimosi veiksniai yra asmeninė teisėjo gyvenimo patirtis bei socialinė praktika. Visos teisėjo sukauptos žinios sudaro tinkamas bei teisingas įrodymų vertinimo prielaidas. Vidinio įsitikinimo negalima suprasti kaip laisvės teisėjui spręsti pagal savo savivalę bei asmeniškus norus. Teisėjas nėra visiškai laisvas, vidinis įsitikinimas privalo susiformuoti remiantis byloje esančiais įrodymais, kurie yra jau patikrinti, išnagrinėti ir privalo atspindėti objektyviai egzistuojančias bylos aplinkybes.

¹⁴⁹ Lietuvos Aukščiausio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-528/2008

¹⁵⁰ Lietuvos Aukščiausio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-P-221/2008, 2K-122/2013, 2K-34-303/2015, 2K-93-788/2017

¹⁵¹ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990, p. 40-41

Susiformavus teisėjo vidiniam įsitikinimui, nuomonei, visas baudžiamosios bylos aplinkybių žinojimas virsta motyvu ir valios aktu, kuris lemia žmogaus elgesį. Taip pat teisėjo profesijai krenta didelė atsakomybė, nes jo pareiga priimti tam tikrus sprendimus byloje nulemia tam tikros situacijos baigtį. Todėl teismo argumentai priimant sprendimą yra ypač svarbūs. Neargumentuotas teismo sprendimas visada bus laikomas neteisingu, šalims ir visai visuomenei kels abejonių. Taip pat yra neatskiriama susijęs su teisės autoriteto silpnėjimu. Visuomenė ir kiekvienas individas atskirai, susidurdamas su neargumentuotu teisėjo sprendimu, gali kelti klausimus dėl teisės egzistavimo ir jos reikalingumo bei naudingumo. Argumentavimo trūkumas kelia apmąstymus, ar teisė reikalinga, jei ji neefektyvi ir neteisinga, todėl labai svarbu šiame kontekste kaip teisėjas suvokia teisę.¹⁵²

Įrodymus vertinantis teisėjas privalo remtis savo vidiniu įsitikinimu, būtinoji sąlyga yra teisėjo nepriklausomumas vykdant savo procesines pareigas. Vidinis įsitikinimas turi būti nepriklausomas nuo išorinio spaudimo, kitų žmonių daromos įtakos. Profesionalių teisininkų teisinė sąmonė nuo kitų grupių žmonių išsiskiria turiniu, gilumu, teisinės žinios išsamesnės, detalios ir pasiekia ekspertinį lygį. Kiekvienas asmuo turi teisinę sąmonę, kuri formuojasi remiantis asmenine ir visuomenine patirtimi. Kuo didesnės ir gilesnės žinios įvairiais klausimais, tuo žmogaus vertinimas tam tikrų situacijų ar reiškinių yra teisingesnis. Teisėjų teisinė sąmonė yra gili ir išvystyta, ji padeda vertinti įrodymus teisingai, ji padeda išaiškinti kiekvieno įstatymo turinį bei jo kryptingumą. Tačiau J. Rinkevičius pabrėžia, kad „Teisinė sąmonė nėra vidinio įsitikinimo pagrindas, o tik turi poveikį jo formavimuisi kaip ideologinis ir psichologinis faktorius. Vidinio įsitikinimo pagrindą sudaro tik faktiniai duomenys, užfiksuoti byloje suriktuose įrodymuose.“¹⁵³

A. Vaišvila savo straipsnyje nurodo, kad „Visi teisininkai (teisėjai) turi skirtingas vertybes, kuriomis pagrįsta kvalifikacija, nėra bendro jungiančio vertybinio prado, kuris padėtų suvienodinti bei supanašintų kvalifikacijas skirtingų teisėjų, nors ir baigusių tuos pačius teisės mokslus.“¹⁵⁴ Galima teigti, kad neįmanoma suvienodinti žmonių mąstymo bei vertybių. Ilgalaikė darbo praktika teisinėje srityje teisininkams (teisėjams) leidžia įgyti profesinės patirties, susipažinti su įvairiomis situacijomis, kurios lemia profesionalios

¹⁵² GUMBIS, J. *Teisinis argumentavimas: realistinis požiūris* [interaktyvus]. Vilnius, 2018, p. 75. [žiūrėta 2019-04-18] Prieiga per internetą: <<http://web.vu.lt/tf/j.gumbis/teisinis-argumentavimas/>>

¹⁵³ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990, p. 41-43

¹⁵⁴ VAIŠVILA, A. *Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose*. Vilnius: Jurisprudencija, 2006, 8(86), p. 10

teisinės sąmonės susiformavimą bei teisingų sprendimų priėmimą. Būtina paažymėti, kad vidinio įsitikinimo formavimosi veiksniais yra gyvenimiška patirtis bei socialinė praktika.

D. Sabonis išskiria du vienas kitą lemiančius momentus, t. y. „vidinė psichinė būseną, išreiškianti požiūrį į nustatinėjamas bylos aplinkybes, ir įsitikinimas, kaip galutinis požiūrio į faktus suformavimas konkrečiomis išvadomis.“¹⁵⁵ Objektyvumas reiškia, kad žinojimas kaip rezultatas nepriklauso nuo to asmens valios bei norų. Be to, subjektas, kurio pareiga vertinti įrodymus negali pasiduoti įtakai emocijų ar jausmų, jo pareiga išlikti objektyviam. Tačiau svarbu pažymėti, kad vidinis įsitikinimas - tai kylantis vidinis stimulus priimti vienokį ar kitokį sprendimą, kurio suformavimui įtakos gali turėti ir gyvenimo, ir profesinė patirtis. Vidinis įsitikinimas negali egzistuoti atskirai nuo faktų, nes apie praeityje įvykusį įvykį jis formuojasi faktinių duomenų subjektyviosios interpretacijos pagrindu. D. Sabonis išskiria vidinio įsitikinimo subjektyvųjų veiksnį, t. y. teisinę sąmonę – vertinant kiekvieną faktą, kuris susijęs su nagrinėjamos nusikalstamos veikos aplinkybėmis, teisėjai remiasi savo filosofiniu teisiniu ir paprotiniu požiūriais.¹⁵⁶

Vidinis įsitikinimas turi loginę struktūrą, jos esmė, kad esant galimybei teisėjas turi iškelti visas tiriamą aplinkybę patvirtinančias bei paneigiančias versijas, kad tai išnagrinėjus pagal loginius dėsnius, būtų prieinama išvada. Niekada nėra garantijos, kad yra iškeliamos visos galimos versijos, bei kad gautos išvados yra kategoriškos. D. Sabonis nurodo, kad „<...> vertinimo procese gaunamos išvados yra skirtingo tikėtumo laipsnio: vienos jų labai tikėtinos, kitos galimos, įmanomos ar pan. Tikėtumo gradacija nėra nustatyta, todėl tai vertinama pagal vidinį įsitikinimą.“¹⁵⁷ Teismo išvados negali kelti jokių abejonių ir negali būti pagrįstos spėjimais, todėl vadovaujantis išsamiu ir nešališku visų byloje esančių aplinkybių išnagrinėjimu bei remiantis įstatymu, teisėjų pareiga įvertinti įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą ir priimti kategorišką, ir motyvuotą teismo nuosprendį. „Toku būdu loginė vidinio įsitikinimo formavimo procedūra, pagrįsta kiekvieno byloje nustatyto faktinio ryšio su atskira įrodinėtina aplinkybe reikšmės analize, padeda išvengti klaidų vertinant įrodymus.“¹⁵⁸ Įrodymai baudžiamajame procese atsiranda tik tada, kai teismas priima sprendimą, kad teisme ištirti, patikrinti bei įvertinti (liečiamumo, leistinumą bei patikrinamumą aspektu) duomenys tampa įrodymais. Teismas

¹⁵⁵ SABONIS, D. *Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus*. Vilnius: Teisės institutas, 2006, p. 43-44

¹⁵⁶ *Ibidem.*, p. 52-53

¹⁵⁷ *Ibidem.*, p. 43-44

¹⁵⁸ *Ibidem.*, p. 52-53

remiantis vidiniu įsitikinimu, priima sprendimą laikyti duomenis įrodymais byloje. Būtina pabrėžti, kad rungimosi principu vykstančiu teismo proceso metu yra nustatoma ar pateikta informacija yra reikšminga bylai, taip pat ar yra patikima sprendžiant bylą. Remiantis rungimosi principu teismo posėdis sudaro prielaidas teismui, kurie iš teisme pateiktų ir ištirtų duomenų turi „įrodymų kokybę“.¹⁵⁹ Rungimasis baudžiamajame procese reiškia, kad byla yra nagrinėjama ginčo būdu. Abi proceso šalys tiek gynyba, tiek kaltinamasis yra šališkos bei suinteresuotos bylos baigtimi, todėl reikia nepriklausomo ir nešališko arbitro, kuris objektyviai galėtų išklausti kiekvieną šalį ir priimti teisingą sprendimą. Taigi, tarp rungtyniškumo principo ir nešališkumo bei nepriklausomumo principų gali būti įžvelgiamos sąsajos, nes esant tikslui įgyvendinti pirmąjį principą nešališkas teismas yra kaip garantas, kuris užtikrina proceso šalių ginčą, taip pat jų teisę siūlyti teismui bylos sprendimą. Kitaip tariant, teismas vadovaudamasis rungtyniškumo principu turi pareigą pateikti teisingą ir nešališką bylos sprendimą, sudarydamas sąlygas proceso šalims lygiomis galimybėmis dalyvauti procese bei apginti savo poziciją.¹⁶⁰ „<...> motyvuojamoje nuosprendžio dalyje atsispindi įrodymų vertinimas, koks jis suprantamas pagal BPK 20 str. 5 d. Šį įrodymų vertinimą reikėtų suprasti kaip jų pakankamumo vertinimą pagal vidinį įsitikinimą, kuris suformuojamas kaip baudžiamosios bylos nagrinėjimo rezultatas.“¹⁶¹

Svarbu paminėti tiesioginių faktinių duomenų ištyrimo teisme principą, kuris reiškia, kad visi gauti duomenys, kuriais yra pagrindžiami šalių tvirtinimai ir atsikirtimai, yra pateikti teismui ir remiantis proceso lygiateisiškumu bei rungimosi, tiriami teisiamejame posėdyje. Šio principo tikslas yra suteikti teismui galimybę pačiam iširti visus pirminius faktinius duomenis bei jų šaltinius. Teisėjas tik tiesiogiai analizuodamas kiekvieną byloje esantį dokumentą, visą jo turinį, užsitikrina sau galimybę susiformuoti savo vidinį įsitikinimą apie praeityje įvykusius įvykius. Būtent šis principas leidžia teismui įvertinti tiriamų įrodymų tikrumą ir patikimumą.¹⁶² „<...> teisėjas, matydamas ir stebėdamas parodymus duodantį asmenį, turi galimybę suvokti apklausiamojo psichologines savybes, parodymų davimo motyvus“.¹⁶³ Kitas svarbus principas *in dubio pro reo*, teismas turi teisę

¹⁵⁹ SABONIS, D. *Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus*. Vilnius: Teisės institutas, 2006, p. 52-53

¹⁶⁰ JURKA, R. *Teisė į teisingą teismą*. Vilnius: Naujos sistemos, 2005, p. 40

¹⁶¹ SABONIS, D. *Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus*. Vilnius: Teisės institutas, 2006, p. 52-53

¹⁶² MERKEVIČIUS, R. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p.152

¹⁶³ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 389

vertinti kaltinamojo nenaudai tik tokias faktines aplinkybes, kurias jis pripažino įrodytomis. Kitu atveju teismui nepasiekus reikiamo subjektyvaus vidinio įsitikinimo, kad realybeje įvyko tas faktas, teisėjo pareiga vertinti situaciją kaltinamojo naudai. Taip pat teisėjas turi vertinti kaltinamojo naudai ir tas aplinkybes, kurių buvimas ar nebuvimas nėra galutinai nustatytas ir dėl kurių nėra galutinai susiformavęs vidinis įsitikinimas.¹⁶⁴ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2016 m. gegužės 17 d. nutartyje yra pasisakiusi, kad: „Tik įvertinus visus įrodymus, pagal jų visumą daromos atitinkamos išvados. Įrodymų vertinimo rezultatas – išvada dėl įrodymų pakankamumo teismo išvadoms pagrįsti. Įrodymų vertinimas neatsiejamai susijęs su baudžiamosios teisės nuostata, jog asmuo, gali būti pripažintas kaltu, jeigu visi kaltinimo elementai yra pagrįsti įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką bei kitas svarbias bylos aplinkybes. To paties reikalauja ir nekaltumo prezumpcijos principas, reiškiantis, kad kaltininko kaltė baudžiamajoje teisėje nėra preziumuojama. Nesurinkus byloje neginčijamų įrodymų, patikimai patvirtinančių kaltinime nurodytų veikų padarymą, būtina vadovautis bendruoju baudžiamosios teisės principu in dubio pro reo (visi neaiškumai ir netikslumai aiškinami kaltininko naudai), kas taip pat reiškia, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis.“¹⁶⁵ Apibendrinant galima teigti, kad vidinio įsitikinimo formavimuisi turi įtakos tiek gyvenimiška patirtis, tiek profesinė patirtis. Teismo priimtas sprendimas negali kelti jokių abejonių jo pagrįstumu, teismo pareiga įvertinti įrodymus vadovaujantis savo vidiniu įsitikinimu ir priimti motyvuotą bei kategorišką teismo sprendimą. Visi baudžiamajo proceso principai yra susiję, jie visi daro mažesnę ar didesnę įtaką įrodymų vertinimui.

R. Merkevičius savo straipsnyje, nurodo, kad „<...> žmogaus vidinis įsitikinimas visada yra subjektyvus ir jį didelę dalį lemia pirminis įspūdis, t. y. nuomonė, kuri susiformavo pirmojo susipažinimo su faktais ir jų apmąstymo metu. <...> Analizė, kurią teisėjas privalo atlikti prieš priimdamas procesinį sprendimą “leisti procesui judėti į priekį”, leidžia manyti, jog priimdamas nutartį perduoti bylą nagrinėti teisiama jame posėdyje teisėjas jau būna susiformavęs vidinį įsitikinimą dėl kaltinamo asmens kaltumo.”¹⁶⁶ Kituose proceso etapuose išaiškėjus visoms bylos aplinkybėms, teisėjas jau yra suformavęs

¹⁶⁴ MERKEVIČIUS, R. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p.151

¹⁶⁵ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gegužės 17 d. nutartyje baudžiamajoje byloje, Nr. 1A-81-185/2016

¹⁶⁶ MERKEVIČIUS, R. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p.155-160

kažkokią nuomonę, kuris jos ištrinti nebegali. Galima tai laikyti objektyviu žmogaus prigimties dėsningumu, kurio neįmanoma reguliuoti ir tada nėra svarbu ar BPK yra numatytos taisyklės, jog teisėjas turi remtis savo vidiniu įsitikinimu pagrįstu išsamiau ir nešališku baudžiamosios bylos aplinkybių išnagrinėjimu. R. Merkevičiaus nuomone, teisėjo sąmonė privalo būti laisva, kitaip sakant “švari” nuo bet kokio sudarytos išankstinės nuomonės, norint, kad būtų išlaikyta procesinė lygybė, sąžiningumas bei rungimasis.¹⁶⁷ Bylos parengimo nagrinėti teisme etape teisėjo pareiga išnagrinėti visus gautus iš prokuroro dokumentus ir priimti sprendimą ar nėra trikdžių nagrinėti bylą teisme.(BPK 233str.) Galima šį duomenų išanalizavimą laikyti kaip pirminį bei preliminarų vidinį teisėjo įsitikinimo susiformavimą. Būtina pabrėžti, kad šis pirminis vidinis įsitikinimas susiformuoja išklauius tik vieną šalį, t. y. kaltintoją. R. Merkevičiaus teigimu: „šiam etape susiformavęs vidinis įsitikinimas, teismas *ab inito* žino koks turi būti galutinis procesinis sprendimas ir jo sistemingai siekia kitose proceso stadijose.“¹⁶⁸ Pirma, BPK 265 straipsnis numato, kad teismo pirmininkas turi pareigą dar prieš pradėdamas nusikaltimo įrodymų tyrimą pateikti išaiškinimą apie kaltinamojo asmens teistumą. Šiuo veiksmu yra nukreipiamas dėmesys nuo nusikaltimo aplinkybių į visiškai antraeilį faktą, kuris neigiamai apibūdina kaltinamojo asmenybę. Tai lemia, kad yra dar labiau sustiprinamas teisėjo vidinio įsitikinimo formavimas prieš teisiąją. Antra, BPK 266 straipsnio 3 dalyje yra numatyta teisė nepradėjus įrodymų tyrimo apklausti nagrinėjamos bylos dalyvius, o tai sukuria situaciją, kad įrodinėjimas persikelia iš įrodymų tyrimo etapo į parengiamąją teisiąją posėdžio dalį. Taigi, apskritai jei asmuo yra apklaustas remiantis šia BPK nuostata iš esmės asmens neįmanoma apklausti apie tas aplinkybes, kurios sudaro jo parodymų dalyką. Galima teigti, kad tokia įrodymų tyrimo tvarka naudinga tik kaltinančiajai šaliai. Trečia, BPK 231 straipsnyje numatyta, kad perduoti bylą nagrinėti teisme teisėjas gali tik tada, kai išnagrinėja visus dokumentus, nuosekliai susipažįsta su visais byloje esančiais faktiniais duomenimis. Vien teisėjo išanalizavimas pateiktų duomenų lemia tai, kad jis savo vidinį įsitikinimą grindžia ne ta informacija, kurią išgirdo teismo posėdžio metu. Teisėjas žengia į teisiąją posėdį žinodamas ką išgirs iš kiekvienos šalies.¹⁶⁹ Galima prieiti prie išvados, kad pirminis teisėjo vidinio įsitikinimo formavimas prasideda dar prieš teismo posėdžius, kai jis susipažįsta su pateiktais duomenimis ir sprendžia ar byla turi pereiti į teisminį nagrinėjimą.

¹⁶⁷ MERKEVIČIUS, R. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p.155-160

¹⁶⁸ *Ibidem.*, p. 140-145

¹⁶⁹ *Ibidem.*, p. 140-145

J. Gumbis savo knygoje, pateikia panašią nuomonę, kaip R. Merkevičius ir nurodo, kad kiekvieno teisėjo intelektas, suvokimas, vertybės ir bazinės nuostatos skiriasi, dėl šios priežasties objektyvus sprendimas neįmanomas. Kiekvienas teismo sprendimas yra daugiau ar mažiau subjektyvus, tačiau negalima nepaminti, kad tam tikra objektyvumo garantija slepiasi teisės normų tiksluose. Tikslas daro teisę objektyvesnę. Taip pat kiekvienas teismo priimtas sprendimas yra laikomas vertybiniu sprendimu. Be vidinio supratimo, savo vertybių teisėjas negalėtų išaiškinti kas yra „didelė žala“, „žiaurus elgesys“, „sąžiningumas“ ir pan., jeigu būtų nesinaudojama savo vidiniu supratimu, kuris yra veikiamas įvairių veiksnių. J. Gumbis savo knygoje pabrėžia, jog „Faktas negali paaiškinti šių teisinių kategorijų, būtinų priimant teismo sprendimą, todėl ir teisės tapatinimas su faktu yra beprasmis ir netinkamas.“¹⁷⁰

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentare (toliau – Komentaras) pateiktas visiškai priešingas išaiškinimas teisėjo vidinio įsitikinimo formavimosi, negu pateikia R. Merkevičiaus bei J. Gumbis. Komentare nurodoma, kad vidinis įsitikinimas turi turėti objektyvų pagrindą ir negali būti siejamas su vidine nuojauta, intuicija ar laisve vertinant įrodymus pagal savo asmeninius interesus. Vidinis įsitikinimas formuojasi nagrinėjant ir tikrinant kiekvieno šaltinio gaunamą informaciją, lyginant su kita turima informacija gaunama iš kitų šaltinių. Pagrindinė ir privaloma vidinio įsitikinimo objektyvumo sąlyga vertinančio įrodymus subjekto nepriklausomumas atliekant jam pavestas procesines pareigas. Numatyta taisyklė, kad teisėjai privalo remtis įstatymu, procesinėmis taisyklėmis ir materialiosiomis teisės normomis formuojant vidinį įsitikinimą. Šio reikalavimo laikymasis garantuoja, kad priimtą sprendimą baudžiamojoje byloje nulems tik patikima bei teisėtais būdais gauta informacija.¹⁷¹ Apibendrinant visas pateiktas teisės mokslininkų nuomones galima prieiti prie išvados, kad nuomonės išsiskiria. Viena pusė teigia, kad teismo vidinis įsitikinimas privalo formuotis remiantis faktine bylos medžiaga, lyginant visus byloje esančius duomenis (įrodymus) atskirai bei tarpusavyje, kurio susiformavimas nulems objektyvų teismo sprendimą. Kita pusė nurodo, kad vidinio įsitikinimo formavimosi veiksniai nulemia subjektyvų teisėjo sprendimą ir jie yra neišvengiami. Kitaip sakant, žmogaus prigimties kontroliuoti neįmanoma, visa informacija gaunama iš šalies gali paveikti asmens įsitikinimus, taip pat teisėjų darbo patirtis yra skirtinga, suvokimas į daugelį dalykų bei vertybės taip pat skirtingos. Nors įstatymų

¹⁷⁰ GUMBIS, J. *Teisinis argumentavimas: realistinis požiūris* [interaktyvus]. Vilnius, 2018, p. 75. [žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<http://web.vu.lt/tf/j.gumbis/teisinis-argumentavimas/>>

¹⁷¹ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodekso Komentaras*. Pirmoji knyga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 46

leidžias siekia absoliutaus objektyvumo teisėjui priimant sprendimus, tačiau visais atvejais egzistuos žmogiškasis faktorius, kuris nulemia vidinio įsitikinimo ir teisėjo priimamų sprendimų subjektyvumą. Galima teigti, kad įstatymas neturi galios pakeisti žmogaus prigimties. Todėl autorė labiau pritaria antrajai išdėstytai nuomonei.

Teismo tikslas yra apsaugoti teisinės valstybės pagrindus bei apginti žmogaus teises.¹⁷² Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad teisėjo nepriklausomumas yra pagrindinė žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo garantija, kuri yra privaloma ne tik teisingam bylos išnagrinėjimui, bet ir pasitikėjimo teismų sąlyga.¹⁷³ Taip pat, Konstitucinis teismas 1990 m. gruodžio 21 d. nutarime pažymėjo, kad: „Svarbiausias kriterijus, kuriuo būtina vadovautis vertinant teisėjo ir teismų nepriklausomumą, yra tas, kad nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena svarbiausių teisėjo ir teismo pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos žmogaus teisės turėti nešališką ginčo arbitrą.“¹⁷⁴ Teismo nepriklausomumas tiesiogiai susijęs su teismo nešališkumu. Nepriklausomas ir nešališkas teismas suteikia garantiją, kad teismo priimtas galutinis sprendimas baudžiamojoje byloje bus pagrįstas ir teisėtas. Bet kokia iškilusi abejonė teismo nešališkumu nulemia nepasitikėjimą šia institucija ir teisingumo vykdymu valstybėje. Teismo nešališkumas gali būti suprantamas kaip suinteresuotų bylos baigtimi subjektų, ypač kaltinamojo, garantas į tai, kad nagrinėjamoji baudžiamoji byla būtų išsprendžiama be išankstinio teisėjo nusistatymo prieš proceso dalyvius.¹⁷⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pateikęs nuomonę apie teisėjų nepriklausomumą, kaip nešališko ir nepriklausomo teisingumo kriterijus. Nurodė, kad teismo nešališkumas gali būti įvertintas, kaip teisėjo savybė, suteikianti galimybę su proceso dalyviais elgtis vienodai ir sąžiningai.¹⁷⁶

Teisėjo nešališkumas pasireiškia tada, kai tiriant ir nagrinėjant baudžiamąją bylą teisėjas su proceso dalyviais elgiasi vienodai, nėra suinteresuotas viena iš proceso dalyvių priimti palankesnio teismo sprendimo ar kitaip nesudarytų sąlygų abejoti teismo objektyvumu. Siekiant baudžiamojo proceso objektyvumo ir teisingumo yra numatytas

¹⁷² ŽALIMAS, D.; MASNEVAITĖ, E. *Ekonominės krizės iššūkiai teisėjo ir teismų nepriklausomumui*. Vilnius: Teisė, 2015, p. 78

¹⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 256 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nr. 39/06. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta495/content>>

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimo nuostatų išaiškinimo“. Nr. 16/98. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta39/content>>

¹⁷⁵ JURKA, R., et al. *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 84

¹⁷⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1970 m. sausio 17 d. sprendimas byloje Delcourt prieš Belgiją, pareiškimo Nr.2689/65

nušalinimo institutas. Šis institutas garantuoja, kad nagrinėjant baudžiamąją bylą teismo sprendimo priėmimui nebus daroma įtaka iš šalies.¹⁷⁷ Subjektyvus kaltinamojo nerimas, nepasitikėjimas teismu negali būti laikomas objektyviai pagrįsta abejone. Kaltinamojo abejonė yra svarbi, tačiau ji nelemia teisėjo nušalinimo, nes tokių duomenų nepakanka. Privalo būti pateikti faktiniai duomenys, kurie atskleidžia konkrečiai teisėjo ar teismo šališkumą.¹⁷⁸ „<...> teisėjas privalo nusišalinti <...> jei yra aplinkybių, kurios kelia abejonių dėl jo nešališkumo. Teismo nuomone, svarbu ne vien tai, kad byla būtų nagrinėjama objektyviai nešališko teismo, bet ir tai, kad suinteresuoti asmenys neturėtų subjektyvaus pagrindo abejoti teismo nešališkumu.“¹⁷⁹ Teisėjo sprendimą gali nulemti šie faktoriai, dėl kurių jis privalo nusišalinti, norint nepažeisti nepriklausomumo ir nešališkumo kriterijų, t. y. giminystės ryšiai, dalyvavimas toje pačioje byloje atliekant skirtingas funkcijas, suinteresuotumas bylos baigtimi, kai kurių proceso subjektų nekompetentingumas, nagrinėjimas tos pačios bylos antrą kartą bei klausimų, susijusių su procesinės prievartos taikymu, sprendimas. Teisinėje literatūroje yra pateiktas skirstymas teisėjo asmeninio suinteresuotumo į tiesioginį ir netiesioginį suinteresuotumą nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje. Tiesioginis suinteresuotumas, kai teisėjas turi materialinį ar kitą panašų interesą, o netiesioginis interesas, kai byloje dalyvaujantys asmenys yra tau artimi giminystės ar kitais artimais ryšiais.¹⁸⁰ Teismas privalo nusišalinti jei numano, kad gali kilti bent menkiausia abejonė dėl jo nešališkumo ir nepriklausomumo, nes jo pareiga objektyviai tirti, vertinti visus byloje pateiktus įrodymus ir priimti teisingą sprendimą nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje.

Teisėjas pradėjęs nagrinėti bylą yra laisvas nuo savo asmeninių įsitikinimų ar susiformavusios išankstinės nuomonės apie jam pateiktas vertinti bylos aplinkybes. Teisėjo objektyvumas - tai savybė, kuri suteikia teisėjui galimybę vienodai vertinti procese dalyvaujančių dalyvių teisinę padėtį nesuteikiant nei vienam labiau palankesnės padėties. Kaip pavyzdys, teisėjas vertindamas jam pateiktas baudžiamosios bylos aplinkybes, privalo vienodai vertinti kaltinamojo teisinę padėtį nulemiančias lengvinančias ar sunkinančias aplinkybes. Teisėjo objektyvumas labai svarbus kriterijus vertinant

¹⁷⁷ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodekso Komentarai*. Pirmoji knyga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 158

¹⁷⁸ MERKEVIČIUS, R. *Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Vilnius: Teisė, 2010, p. 70

¹⁷⁹ Akmenės rajono apylinkės teismo. 2016 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1-191-1008/2016

¹⁸⁰ JURKA, R., et al. *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 81

baudžiamajoje byloje pateiktus duomenis (įrodymus).¹⁸¹ Teisėjo nešališkumo ir objektyvumo savybes galima laikyti tapačiomis.¹⁸² Konstitucinis Teismas 2013 m. lapkričio 15 d. nutarime, nurodė: „<...> vykdydamas teisingumą teismas nagrinėja jau jam parengtą baudžiamąją bylą, sprendžia teismo kaltės klausimą, skiria jam bausmę arba jį išteisina; kita vertus, teismas ir teisėjas, vykdydami teisingumą, nėra saistomi ikiteisminio bylos nagrinėjimo metu surinktų įrodymų: konstitucinė teismo priedermė – visapusiškai ir objektyviai ištirti visą bylos medžiagą ir priimti teisingą sprendimą.“¹⁸³ Teismo nepriklausomumo ir nešališkumo garantija, suteikia galimybę vertinti įrodymus laikantis įstatymo ir neįsivaikinant jokio šalutinio poveikio iš šalies t. y. spaudimo priimti vienokį arba kitokį sprendimą pagrįstą trečiųjų asmenų interesais. Negalima atskirti teismo nepriklausomumo nuo įrodymų vertinimo paremto vidiniu įsitikinimu, nes jei vienas bus pažeistas tai ir kitas.

Teismo pareiga būti subjektyviai nešališku, teisme baudžiamąją bylą nagrinėjantis teisėjas negali asmeniškai prieš bylos nagrinėjimą turėti nusistatytą nuomonę, taip pat negali būti tendencingas prieš vieną ar kitą bylos šalį. Jokios teisėjo asmeninės priežastys negali daryti įtakos priimamam teismo sprendimui.¹⁸⁴ D. Žalimas savo straipsnyje apie teisėjų nepriklausomumą, pateikia tokią nuomonę: „<...> teismų nepriklausomumo principo turiniui atskleisti teisės doktrinoje yra šio principo samprata remiantis jo vidiniu ir išoriniu elementais.“¹⁸⁵ Vidinį nepriklausomumą galima būtų suvokti, kaip teisėjo ar teisėjų kolegijos sugebėjimą atsiriboti nuo visų proceso dalyvių galimos įtakos bylai nagrinėti ar bylos baigčiai nulemti. Vidinis nepriklausomumas gali reikšti atsiribojimą nuo savęs paties, nuo savo subjektyvių pažiūrų, įsitikinimų, nusistatymo bei nuotaikų. Straipsnio autoriaus nuomone, vidinį nepriklausomumą sunku sureguliuoti, todėl didelę svarbą turi išorinis nepriklausomumas. Esmė išorinio nepriklausomumo yra tokia, kad joks asmuo neturi teisės kištis į teisingumo vykdymą. Taip pat, straipsnyje buvo pažymėta, kad

¹⁸¹ Моисеева, Т.В. *Объективность и беспристрастность суда первой инстанции*. Москва: Юрлитинформ, 2006, С. 15

¹⁸² JURKA, R., et al. *Baudžiamajo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 85

¹⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nr. 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta101/content>>

¹⁸⁴ JURKA, R., et al. *Baudžiamajo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 85

¹⁸⁵ ŽALIMAS, D.; MASNEVAITĖ, E. *Ekonominės krizės iššūkiai teisėjo ir teismų nepriklausomumui*. Vilnius: Teisė, 2015, p. 81

šie teisėjų ir teismų nepriklausomumo elementai turi sąsają su subjektyviaisiais ir objektyviaisiais nešališkumo elementais.¹⁸⁶

R. Merkevičius savo straipsnyje paminėjo subjektyvųjį ir objektyvųjį elementus. Nurodė, kad subjektyviai nešališkas elementas reiškia, kad teisėjas negali būti susiformavęs išankstinio nusistatymo. Asmeninis teisėjo nešališkumas gali būti preziumuojamas, jei nėra jokių pateiktų prieštaraujančių įrodymų. Kitas nešališkumo elementas objektyvusis, kuriuo remiantis teisėjas privalo pateikti tinkamas garantijas, kurios pašalintų visas abejones. Turi būti nustatyti realūs faktai, kurie galėtų sukelti pagrįstas abejones teismo nešališkumu.¹⁸⁷ Kitame savo straipsnyje R. Merkevičius įvardijo, kad: „Teismas baudžiamajame procese turi būti ir nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamojoje byloje esančius nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) ir priimančias teisingą sprendimą <...> siekdamas nustatyti tiesą turi veikti aktyviai baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas“.¹⁸⁸ Taip pat, buvo paminėti keliami profesiniai reikalavimai, kurie turėtų suteikti garantiją, kad teisėjas vykdys tinkamai teisingumą ir išliks nepriklausomas ir nešališkas arbitras byloje, t. y. teisėjo turima aukšta teisinė kvalifikacija ir gyvenimiška patirtis, nepriekaištinga reputacija bei suvokimas apie didelę atsakomybę, kurią „neša“ jo profesija.¹⁸⁹

Galime prieiti prie išvados, kad tiek konstitucinėje tiek baudžiamojo proceso doktrinoje galioja tokia nuomonė, kuri numato, kad teismas turi būti aktyvus ir kartu objektyviai ir subjektyviai nešališkas. Taip pat, teismo pareigą nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes pažymi ir bendrosios kompetencijos teismai:¹⁹⁰ „*Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas teismų praktiką, yra atkreipęs dėmesį, kad <...> įtvirtinta kiekvieno baudžiamojo atsakomybės traukiamo asmens teisė į teisingą teismą ir nešališką teismą suponuoja ir teismo pareigą išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamojoje byloje reikšmingas aplinkybes. Įtvirtintas aktyvaus teismo modelis reiškia, kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. <...> teismas*

¹⁸⁶ ŽALIMAS D.; MASNEVAITĖ E. *Ekonominės krizės iššūkiai teisėjo ir teismų nepriklausomumui*. Vilnius: Teisė, 2015, p. 81

¹⁸⁷ MERKEVIČIUS, R. *Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje*. Vilnius: Teisė, 2010, p. 85

¹⁸⁸ MERKEVIČIUS, R. *Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Vilnius: Teisė, 2010, p. 68

¹⁸⁹ *Ibidem.*, p. 66

¹⁹⁰ AŽUBALYTĖ, R.; JURKA, R.; ir ZAJANČKAUSKIENĖ, J. *Baudžiamojo proceso teisė, I dalis*. Vilnius: Registrų centras, 2016, p. 158-159

<...> *privalo imtis visų BPK nurodytų priemonių, kad būtų nustatytos visos teisiškai reikšmingos bylos aplinkybės.*¹⁹¹ Taigi, teismo šališkumas gali būti nustatytas tik pateikus konkrečius faktus, kurie leidžia nuspręsti, ar teismas yra suinteresuotas bylos baigtimi ir ar byloje dalyvaujantiems subjektas gali kilti įtarimas, kad teisėjas vertina byloje esančius įrodymus neobjektyviai. Jei bylą išnagrinėjo šališkas teismas, tai galima laikyti visišku teismo sprendimo negaliojimo pagrindu.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad teismo nepriklausomumas ir įrodymų vertinimas pasitelkiant vidinį įsitikinimą yra neatsiejami dalykai. Jei pažeisi vieną bus pažeistas ir kitas. Todėl teismo pareiga, bet ne privilegija, būti nešališkam ir nepriklausomam kiekvienoje nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje. Taip teismas gali suteikti visai visuomenei ir kiekvienam individui atskirai garantiją, kad išspręsta byla bus argumentuota, pagrįsta ir teisėta, o sprendimas bus teisingas. Tai užtikrins, kad teisėjas įvertins visus byloje esančius įrodymus, bus aktyvus nagrinėdamas bylą ir prieis sprendimą, kuris bus suformuotas byloje esančia medžiaga, o ne iš šalies atsiradusiu spaudimu ar asmenišku suinteresuotumu.

Išanalizavus Lietuvoje vyraujančią laisvo įrodymų vertinimo pagal vidinį teisėjo įsitikinimą koncepciją aktualu lyginamuoju aspektu pažvelgti ir į kitas užsienio šalis. Nagrinėjant teisinę literatūrą yra susiduriama su dviem skirtingomis teisinėmis sistemomis, t. y. kontinentinės ir bendrosios teisės. Lietuvoje esanti įrodymų vertinimo sistema bus lyginama su anglosaksų bei kitos Europos sąjungos valstybės įrodymų vertinimo sistema. Anglija ir Jungtinės Amerikos Valstijos (toliau – JAV) atspindės bendrąją anglosaksų teisinę sistemą, o kontinentinės teisės sistemai dar labiau atskleisti bus remiamasi įrodymų vertinimu Vokietijos baudžiamajame procese.

Vokietijos ir Lietuvos baudžiamajame procese galima aptikti nemažai panašumų. „Vokietijoje įrodinėjimas nustatant tiesą siauroju požiūriu suprantamas kaip teismo uždavinyš nagrinėjant baudžiamąją bylą <...> o plačiuoju požiūriu – kaip veikla visų valstybės organų, dalyvaujančių nustatant tiesą ir užtikrinančių pagrindą, siekiant priimti nuosprendį.“¹⁹² Ir Lietuvoje, ir Vokietijoje pagrindas baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme yra ikiteisminiame etape surikta informacija, duomenys „<...> teismas tik tuomet nagrinėja bylą, jei prokuratūra pareiškia kaltinimą <...>“.¹⁹³ Vokietijoje yra priimta išskirti

¹⁹¹ Lietuvos Aukščiausio Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. balandžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-214-139/2015

¹⁹² ANCELIS, P. *Įrodinėjimas teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape*. Vilnius: Jurisprudencija, 2006, p. 8

¹⁹³ GODA, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai* (Vokietijos, Prancūzijos, Austrijos, Šveicarijos, Norvegijos, Italijos, JAV, Japonijos baudžiamieji procesai). Vilnius: Saulužė, 1997, p. 8

du įrodinėjimo tipus, t. y. griežtasis ir laisvasis. Laisvas įrodinėjimo tipas yra būdingas nagrinėjant bylą teisminėje stadijoje nustatant faktus kaltinamojo kaltei įrodyti. Pabrėžtina, kad visas įrodinėjimo procesas vyksta tik teisminėje stadijoje, įskaitant ir įrodymų vertinimą. Tuo tarpu, griežtasis įrodinėjimo tipas vyksta griežtai laikantis įstatymų normų ir viskas yra reglamentuota baudžiamojo proceso kodekso.¹⁹⁴ Taip pat pažymima, kad tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje yra iškeliamas teisėjo vaidmuo „byloje parengtinio tyrimo metu surinkta medžiaga paprastai negali būti vertinama kaip įrodymai.“¹⁹⁵ Teismo pareiga atskleisti tiesą, vadovaujantis vidiniu įsitikinimu.¹⁹⁶ Tik teisėjas gali pripažinti duomenis įrodymais. Būtina paminėti, kad abiejose šalyse vyrauja aktyvus teisėjo vaidmuo.

Vokietijos baudžiamajame procese po parengtinio tyrimo stadijos seka tarpinis procesas, jo metu yra nusprendžiama ar pradėti pagrindinį teisminį procesą, ar nutraukti nagrinėjimą. Sprendimą priima teisėjas nagrinėjantis bylą, manydamas, jog yra surinkta pakankamai įrodymų apie galimą kaltinamojo kaltumą, priima nutartį pradėti pagrindinį procesą. Jei įrodymų nepakanka arba jei iš surinktų įrodymų visumos galima tikėtis išteisinamojo nuosprendžio, turi būti priimta nutartis stabdyti procesą. Šiuo atveju, siekti, jog teismas pradėtų teisminį procesą prokuratūra gali tik pateikdama naujus įrodymus. Vokietijos teisinėje literatūroje yra išreiškiama kritika bei abejonės, jog to paties teisėjo dalyvavimas tarpinio proceso metu ir teismo nagrinėjimo stadijoje nesuderinamas su teisėjo nešališkumo principu. Manoma, kad preliminariai vertinant įrodymus, teismas susidaro išankstinę nuomonę baudžiamojoje byloje. Teisės mokslo atstovai mano, kad teisingiau būtų, jei tarpiniam procesui vadovautų kitas teisėjas.¹⁹⁷

Vokietijos baudžiamosios teisės procese teisėjo pareiga atskleisti objektyvią tiesą byloje. Laisvas įrodymų tyrimo ir vertinimo atlikimo teisė suteikta kvalifikuotam teisėjui, kuris laikosi teisinės valstybės principų. Teisėjas priima sprendimą baudžiamojoje byloje remiantis suformuotu vidiniu įsitikinimu, kuris susiformavo po visų esančių byloje įrodymų ištyrimų bei įvertinimo. Teismo sprendimas turi būti pagrįstas įrodymais, kurie buvo priimti ir svarstomi teismo posėdyje.¹⁹⁸

¹⁹⁴ ANCELIS, P. *Įrodinėjimas teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape*. Vilnius: Jurisprudencija, 2006, p. 8

¹⁹⁵ GODA, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai* (Vokietijos, Prancūzijos, Austrijos, Šveicarijos, Norvegijos, Italijos, JAV, Japonijos baudžiamieji procesai). Vilnius: Saulužė, 1997, p. 23

¹⁹⁶ DELMAS, M. M.; SPENCER, J.R. *European criminal procedure*. Cambridge university press, 2002, p. 309

¹⁹⁷ GODA, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai* (Vokietijos, Prancūzijos, Austrijos, Šveicarijos, Norvegijos, Italijos, JAV, Japonijos baudžiamieji procesai). Vilnius: Saulužė, 1997, p. 19

¹⁹⁸ DELMAS, M. M.; SPENCER, J.R. *European criminal procedure*. Cambridge university press, 2002, p. 327-329

Galima prieiti prie išvados, kad Lietuvos baudžiamąjį procesą lyginant su Vokietijos baudžiamuoju procesu galima rasti šių panašumų: 1) prokuroras atsakingas už kaltinimo pateikimą; 2) tik teisėjas gali pripažinti duomenis įrodymais; 3) vyrauja aktyvus teisėjo vaidmuo; 4) vertindamas įrodymus teisėjas yra laisvas tiek kiek tai nedraudžia įstatymas; 5) teisminiame bylos nagrinėjime ištirti bei išnagrinėti įrodymai turi svarbiausią galią ir jais yra pagrindžiamas teismo sprendimas baudžiamojoje byloje. Būtina pabrėžti, kad parengtinio tyrimo etape ir teismo nagrinėjimo etape turėtų duomenis (įrodymus) vertinti du skirtingi teisėjai. Nes kaip jau minėta, teisėjas peržiūrėdamas duomenis prieš teisiamąjį posėdį susidaro pirminį vidinį įsitikinimą, išankstinę nuomonę.

Bendrojoje teisės tradicijoje įrodymai vertinami pagal bendrą įrodymų „naštą“ (angl. *quantum*). Teisėjo prašomas įrodymų pateikimo kiekis priklauso nuo šalies procesinės padėties, kaltinimui reikalavimai yra didesni. Pagrindinis principas, kad kaltintojas turi pateikti įrodymus apie visus teisės pažeidimo elementus ir identifikuoti kaltą asmenį, nepalikdamas „jokios pagrįstos abejonės“ (angl. *beyond a reasonable doubt*). Šią koncepciją galima laikyti vidinio įsitikinimo koncepcijos atitikmeniu, sąvokos laikomos identiškomis. Vertinant įrodymus „ <...> nebūtina įsitikinti – pakanka pasiekti aukštą tikimybės laipsnį. Įrodymas, nepaliekantis jokių pagrįstų abejonų, nereiškia, kad įrodymas neturi nė šešėlio abejonės. <...> Jei įrodymai prieš kaltinamąjį palieka tik tolimą jam palankaus sprendimo galimybę, kuri atitinka frazę „Žinoma, kad tai įmanoma, tačiau visiškai neįtikėtina“, kaltė yra įrodyta nepaliekant jokių pagrįstų abejonų <...>“.¹⁹⁹

Bendrosios teisės tradicijos (angl. *common law*) teisės sistemoje sprendimo byloje priėmimo procesas yra paskirstytas į dvi stadijas: kaltumo klausimo sprendimas ir teismo sprendimo priėmimas. Pirmojoje stadijoje draudžiama atlikinėti asmenybės požymių įrodinėjimą. Taisyklė nurodo, kad teisiamasis turi pirma būti teisiamas už nagrinėjamos nusikalstamos veikos padarymą, o ne už tai kas jis buvo ar yra. Todėl asmenybės tyrimas bei įrodinėjimas atliekamas tik antroje stadijoje. Kontinentinės Europos valstybių stadijos atliekamos atvirkštine tvarka, nes manoma, kad asmenybės bruožų tyrimas gali padėti teisėjui išsiaiškinti įrodymų patikimumą ar teisiamojo kaltumą. Anglijos ir JAV teisėjų požiūriu yra nurodyta, kad informacija susijusi su kaltinamojo asmenybe „<...> galėtų sukurti „aplinką“, darančią pavojingą įtaką teisėjų bei prisiekusiųjų objektyvumui ir bylos nagrinėjimui.“²⁰⁰

¹⁹⁹ PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 437

²⁰⁰ PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 383

JAV teisėjai kontroliuoja proceso eigą ir kai kuriais atvejais gali apklausti liudytojus, tačiau jie nedalyvauja tiesos siekiančioje misijoje. Teismas neprivalo aktyviai ieškoti tiesos, paprasčiausiai turi nuspręsti, ar teisme pateikti įrodymai yra pakankami, kad būtų pagrįsti kaltinimai ir be pagrįstų abejonių įrodytu, kad atsakovas yra kaltas. Ne jų užduotis - ieškoti įrodymų ar liudytojų, kurie, kaip manoma yra būtini norint nustatyti tiesą. Šis standartas / principas reiškia, kad atsakovo kaltės tikimybė yra tokia didelė, kad pašalina visas (pagrįstas) abejones, nes jei (pagrįstai) kyla abejonių dėl kaltinamojo kaltės, jis turi būti išteisintas. Įrodymas, kad nėra pagrįstų abejonių, yra aukščiausias įrodymų lygis, kuris turi būti pasiektas bet kokioje baudžiamojoje byloje. Sąžininga abejonė apibrėžiama kaip tikra abejonė, pagrįsta sveiku protu ir logišku sprendimu po sąžiningo, visiško ir nešališko visų įrodymų ar jų nebuvimo nagrinėjamu atveju.²⁰¹ Coffin v. United States byloje buvo teismo pasisakyta, kad protingas abejonių standartas vaidina svarbų vaidmenį Amerikos baudžiamojo proceso sistemoje. Tai yra pagrindinė priemonė, padedanti sumažinti apkaltinamųjų nuosprendžių, pagrįstų faktinėmis klaidomis, riziką.²⁰²

Grįžtant prie kaltės įrodymo naštos, bendrosios teisės sistemose sąvoka „įrodinėjimo pareiga“ gali turėti dvi skirtingas reikšmes. Šių dviejų reikšmių atskyrimas yra svarbus ir būtinas dėl funkcijų pasiskirstymo tarp teisėjo ir prisiekusiųjų. Apskritai teisėjas sprendžia teisės klausimus, o prisiekusieji sprendžia faktinius klausimus. Bendrosios teisės tradicijoje teismo posėdyje taikomas teisėjo pasyvaus elgesio modelis. Teisėjas turi ne visus baudžiamojoje byloje esančius duomenis, o tik kaltinamąją išvadą bei nusikalstamos veikos padarymu kaltinamojo asmenį patvirtinančius asmens dokumentus. Tačiau negalima susidaryti nuomonę, kad teisėjo vaidmuo neturi prasmės. Teisėjo vaidmuo baudžiamajame procese yra nenuginčijama, tačiau priklauso nuo proceso formos. Viena iš formos kai byloje dalyvauja prisiekusieji, teisėjo pareiga teismo posėdžio pabaigoje išanalizuoti įrodymus ir padaryti posėdžio apibendrinimą, tačiau teisėjas turi pasakyti prisiekusiesiems, kad į jo įžvalgas šie gali neatsižvelgti. Kai byloje nedalyvauja prisiekusieji, teisėjas turi valdžią panašią į kontinentinėje Europoje įtvirtintus valdingus įgaliojimus: bylos nagrinėjimu vadovauja kaip nešališkas ir nepriklausomas arbitras, teisėjo pareiga užkirsti kelią klausimams, kurie yra per daug nutolę nuo nusikalstamos veikos arba kuriais stengiamasi iškelti draudžiamas įrodinėti sprendžiamos bylos aplinkybes. Taip pat, teisėjas gali apklausti liudytoją antrą kartą, kad būtų papildytas jo

²⁰¹ ZORAN, D., et al. *Doubt in favour of the defendant, guilty beyond reasonable doubt*. Comparative study, OSCE mission to Skopje, 2016, p. 60-66

²⁰² Coffin v. United States, 156 U.S. 432, 453 (1895).

liudijimas arba paprašyti pateikti paaiškinimus raštu.²⁰³ Pasyvus teisėjo vaidmuo teismo procese suteikia puikią terpę rungimosi principo įgyvendinimui tarp proceso šalių „<...>“ maksimalią reikšmę rungimosi principas turi nagrinėjant bylą prisiekusiųjų teisme <...> kur bylos baigtis iš esmės priklauso nuo to, kuri šalis turi daugiau įrodymų ir geriau juos pateikia.“²⁰⁴ Lietuvoje priešingai galioja aktyvus teisėjo vaidmuo „<...>“ teismas yra įpareigotas neapsiriboti vien tik proceso dalyvių pateikiamais duomenimis, pats privalo siekti nustatyti byloje tiesą.“²⁰⁵ Lietuvos Aukščiausias teismas vienoje iš savo nutarčių pažymėjo, kad: „*Įtvirtintas aktyvaus teismo modelis reiškia, kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Tai, be kita ko, reiškia, kad teismas, nagrinėdamas bylą, neturi apsiriboti vien kaltinime nurodytomis veikos faktinėmis aplinkybėmis ir privalo imtis visų BPK nurodytų priemonių, kad būtų nustatytos visos teisiškai reikšmingos bylos aplinkybės.*“²⁰⁶ Tačiau pasyvų teisėjo vaidmenį galima vertinti teigiamai, nes yra nustatoma riba tarp tyrimo ir kaltinimo, o tai lemia didesnę pasitikėjimą teisėjo nešališkumu ir nepriklausomumu, tačiau iš kitos pusės žiūrint gali būti pilnai neišaiškintos svarbios bylai aplinkybės ir yra tikimybė, kad bus priimtas neteisingas sprendimas.²⁰⁷

Tiek Anglijos, tiek JAV baudžiamajame procese ypač svarbi reikšmė suteikiama kaltinamojo asmens prisipažinimui padarius nusikalstamą veiką, nes tai yra laikoma beveik kaip „įrodymų karalienė“, o tokio įrodymo egzistavimas baudžiamajoje byloje dažniausiai nereikalauja kitų įrodymų tyrimo bei vertinimo. Nusikaltimo padarymu kaltinamajam asmeniui prisipažinus esant kaltam, gali būti sudaromas sandėris (angl. *guilty plea*), kuriuo yra pripažįstama kaltė ir nutraukiamas teisminis nagrinėjimas ir įrodymų tyrimas. Tačiau, teisėjas vis tiek turi pareigą bent kažkiek įsitikinti, jog yra duomenų, pagrindžiančių, kad kaltinamasis yra padaręs nusikaltimą, bet pilnai įrodyti kaltės teisėjas neprivalo. Užtenka susidaryti nuomonę, jog tuo pilnai yra įsitikinęs prokuroras, o kaltinamasis, kaip sąmoningas žmogus, prisipažįsta ne be pagrindo.²⁰⁸

²⁰³ PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 367

²⁰⁴ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodekso Komentarai*. Pirmoji knyga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 27

²⁰⁵ *Ibidem.*, p. 27

²⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija. 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamajoje byloje, Nr. 2K-P-95/2012

²⁰⁷ DELMAS, M. M.; SPENCER, J.R. *European criminal procedure*. Cambridge university press, 2002, p. 325-329

²⁰⁸ GODA, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai* (Vokietijos, Prancūzijos, Austrijos, Šveicarijos, Norvegijos, Italijos, JAV, Japonijos baudžiamieji procesai). Vilnius: Saulužė, 1997, p. 78

Taigi įrodymų vertinimas bendrosios teisės tradicijos šalyse turi savitų ypatumų, kurių neaptiksime kontinentinės teisės sistemos šalyse. Pirma, bendrosios teisės tradicijos šalyse, skirtingai nei Lietuvoje, yra draudžiama atlikinėti asmenybės požymių įrodinėjimą prieš nagrinėjant bylą už kurią asmuo yra teisiamas. Autorės nuomone, tai padeda apsaugoti kaltinamąjį nuo teisėjo subjektyvaus požiūrio, nes teisėjui sužinojus apie kaltinamojo teistumą gali susiformuoti priešiškas požiūris į kaltinamąjį. Antra, bendrosios teisės tradicijos šalyse teisėjo vaidmuo yra pasyvus, nes byloje dalyvauja prisiekusieji, kurie nulemia bylos baigtį. Skirtingai nei Lietuvoje, kur vyrauja aktyvus teisėjo vaidmuo. Autorės nuomone, pasyvaus teisėjo vaidmens pranašumas, kad išlieka didesnė garantija, jog teisėjas išliks nešališkas ir nepriklausomas byloje. O aktyvus teisėjo vaidmuo užtikrina didesnę tikimybę, kad byloje bus priimtas teisingas sprendimas. Trečia, skirtingai nei Lietuvoje bendrosios teisės tradicijos šalyse jei asmuo prisipažįsta kaltas, teismas nutraukia teisminį bylos nagrinėjimą ir įrodymų tyrimą. Autorė vertina neigiamai, nes per klaidą gali būti nubausti nekalti asmenys. Tokiu atveju būtų pažeista teismo funkcija, t. y. teisingumo vykdymas. Ketvirta, panašumu galima laikyti, vidinio įsitikinimo koncepcijos atitikmenį, t. y. „jokios pagrįstos abejones“ koncepcija kuri galioja bendrosios teisės tradicijos šalyse.

Išvados

1. Lietuvoje vyrauja mišrusis baudžiamojo proceso modelis, kurio atsiradimą lėmė XIX a. carinės Rusijos imperijos Prancūzijos pavyzdžiu įvykusi teismų reforma. Šių laikų baudžiamasis procesas paremtas laisvu įrodymų vertinimu remiantis vidiniu įsitikinimu. Teismas nebėra suvaržytas jokiais formaliomis taisyklėmis, kurios nurodo, kaip jis turėtų vertinti kiekvieną įrodymą.
2. Įrodymų vertinimą galima laikyti kaip vieną iš svarbiausių įrodinėjimo proceso etapų, kuriame teismas duomenis įvertina ir pripažįsta įrodymais. Teismas duomenis pripažinti įrodymais gali tik įvertinus duomenų liečiamumą, leistinumą ir tikrumą, o pripažinus duomenis įrodymais atliekamas įrodymų pakankamumo vertinimas, kuris yra išimtinė teismo prerogatyva. Teismas vertindamas duomenis (įrodymus) vadovaujasi savo vidiniu įsitikinimu.
3. Laisvo įrodymo vertinimo principo esmė yra tai, kad visi duomenys (įrodymai) yra lygūs, nei vienas negali būti pranašesnis prieš kitą ir turėti didesnę vertę, tam kad įstatyme nebūtų jokio formalaus vertinimo. Taip pat, teismas turi laisvę spręsti kada tam tikrą faktą laikyti įrodytu, kitaip sakant „nustatytu“. Būtina pažymėti, kad teisėjas turi tiek laisvės vertindamas byloje esančius įrodymus, kiek jos suteikia įstatymas. Teisėjo laisvė nėra absoliuti.
4. Teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu. Vidinį įsitikinimą formuojantys veiksniai, kurie nėra numatyti įstatyme gali būti: teisėjo teisinė sąmonė, gyvenimiška bei profesinė patirtis. Svarbu pažymėti, kad teisėjo subjektyvus vertinimas remiantis savo vidiniu įsitikinimu BPK nėra numatytas, tačiau nepaneigiamas faktas, kad subjektyvaus požiūrio neįmanoma išvengti, nes galioja žmogiškasis faktorius, kurio joks įstatymas negali sureguliuoti. Vidinį įsitikinimą galima laikyti susiformavusiu, kai teismas įvertinęs visus duomenis juos pripažįsta įrodymais ir priima motyvuotą bei išsamų teismo sprendimą. Bendrosios teisės tradicijos šalis lyginant su Lietuva vidinio įsitikinimo koncepcijos atitikmenį galima laikyti „jokios pagrįstos abejonės“ (angl. *beyond reasonable doubt*) koncepciją.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, (2019-04-01 redakcija). [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą:
<https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=336765&title=LR%20administracini%F8%20nusi%FEengim%F8%20kodeksas>
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2019 04 03 redakcija). [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą:
<<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482>>
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX-743, įsigal. 2003 m. sausio 1 d. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas, (2015-09-01 redakcija). [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą:
<<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.6034/aphVpZljDR>>
6. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytas iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didž. Lietuvos ir Klaipėdos krašto baudžiamojo proceso teisę*. Neoficialus leidimas. Redagavo KAVOLIS, M. Kaunas: Literatūros knygynas, 1933.
7. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18-148.

Specialioji literatūra:

1. ANDRIULIS, V. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
2. ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, U. *Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai*. Vilnius: Jurisprudencija, 2006, Nr. 11 (89).
3. ANCELIS, P. *Įrodinėjimas teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teisės ikiteisminiame etape*. Vilnius: Jurisprudencija, 2006.
4. AŽUBALYTĖ R., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2014.

5. AŽUBALYTĖ, R.; JURKA, R.; ir ZAJANČKAUSKIENĖ, J. *Baudžiamojo proceso teisė, I dalis*. Vilnius, Registrų centras, 2016.
6. BERMAN, J. H. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999.
7. DANISEVIČIUS, P., LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiname baudžiamajame procese*. Vilnius, 1971
8. DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; ir PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: Mintis, 1978.
9. GODA, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai* (Vokietijos, Prancūzijos, Austrijos, Šveicarijos, Norvegijos, Italijos, JAV, Japonijos baudžiamieji procesai). Vilnius: Saulužė, 1997.
10. GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodekso Komentaras*. Pirmoji knyga. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
11. GUMULIAUSKAS, A. *Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę*. Vilnius: Jurisprudencija, 2004, t. 61(53).
12. GUMBIS, J. Teisinis argumentavimas: realistinis požiūris [interaktyvus]. Vilnius, 2018, p. 75. [žiūrėta 2019-04-18].
Prieiga per internetą: <<http://web.vu.lt/tf/j.gumbis/teisinis-argumentavimas/>>
13. JURKA, R. *Teisė į teisingą teismą*. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.
14. JURKA, R., et al. *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009.
15. JUOZAPAVIČIUS, A. *Įrodymų leistinumų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje*. Vilnius: Teisė, 2010.
16. JUOZAPAVIČIUS, A. *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?* Vilnius: Registrų centras, 2014.
17. KAZLAUSKAS, M., et al. *LTSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989.
18. KURAPKA, V. E., et al. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
19. Lietuvių kalbos institutas. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<http://lkiis.lki.lt/>>
20. MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918 – 1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001.
21. MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
22. MONTESQUIEU. *Apie įstatymų dvasią*. Vilnius: Minties leidykla, 2004.

23. MACHOVENKO, J. *Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje*. Vilnius: Teisė, 2005.
24. MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008.
25. MERKEVIČIUS, R., et. al.. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009.
26. MERKEVIČIUS, R. *Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Vilnius: Teisė, 2010.
27. MERKEVIČIUS, R. *Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje*. Vilnius: Teisė, 2010.
28. MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: Registrų centras, 2013.
29. MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamojo proceso enciklopedija*. Vilnius: Registrų centras, 2018.
30. NEKROŠIUS I.; NEKROŠIUS V.; ir VELYVIS S. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996.
31. PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
32. RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990.
33. RAMANAUSKAS, R.. *Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė*. Vilnius: Jurisprudencija, 2005, t. 75(67).
34. SABONIS, D. *Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus*. Vilnius: Teisės institutas, 2006.
35. TEREBEIZA, Ž. *Laisvas įrodymų vertinimas civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Jurisprudencija, 2007.
36. VAIŠVILA, A. *Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose*. Vilnius: Jurisprudencija, 2006, 8(86).
37. ŽALIMAS, D.; MASNEVAITĖ, E. *Ekonominės krizės iššūkiai teisėjo ir teismų nepriklausomumui*. Vilnius: Teisė, 2015.
38. DELMAS, M. M.; SPENCER, J.R. *European criminal procedure*. Cambridge university press, 2002.
39. ZORAN, D., et al. *Doubt in favour of the defendant, guilty beyond reasonable doubt*. Comparative study, OSCE mission to Skopje, 2016.

40. Моисеева, Т. В. *Объективность и беспристрастность суда первой инстанции*. Москва: Юрлитинформ, 2006.

Konstitucinio teismo nutarimai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimo nuostatų išaiškinimo“. Nr. 16/98. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta39/content>>
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 256 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nr. 39/06. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta495/content>>
Prieiga per internetą: <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta495/content>
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nr. 12-06. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta214/content>>
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nr. 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013. [interaktyvus, žiūrėta 2019-04-18]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta101/content>>

Teismų praktika:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1970 m. sausio 17 d. sprendimas byloje Delcourt prieš Belgiją, pareiškimo Nr.2689/65*.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga, (ab-27-1).

3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2004 m. spalio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-614/2004.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2007 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-316/2007.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-528/2008.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-564/2009.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija. 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-P-95/2012.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2013 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-113/2013.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegija. 2013 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-7-109/2013.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. kovo 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-172/2013.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. balandžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-214-139/2015.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-330-222/2015.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-280-746/2016.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-P-221/2008, 2K-122/2013, 2K-34-303/2015, 2K-93-788/2017.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-20-303/2018.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-454/2011.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. rugpjūčio 30 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-439/2013.
18. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-302/2013.

19. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-287/2013.
20. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegija. 2013 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-68-383/2013.
21. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. balandžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-145/2014.
22. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. sausio 27 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje, Nr. ATP-53-348/2015.
23. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2015 m. gegužės 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-55-785/2015.
24. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gegužės 17 d. nutartyje baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-81-185/2016.
25. Klaipėdos apygardos teismas Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. E2A-330-796/2017.
26. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2019 m. balandžio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-203-478/2019.
27. Trakų rajono apylinkės teismas. 2017 m. liepos 14 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje, Nr. A18.-190-213/2017.
28. Akmenės rajono apylinkės teismas. 2016 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1-191-1008/2016.

Santrauka

Laisvas įrodymų vertinimas ir vidinis teisėjo įsitikinimas

Istorijoje galima išskirti tris baudžiamojo proceso raidos etapus, t. y. klasikinis rungimosi (kaltinamasis) modelis, inkvizicinis (tiriamasis) modelis ir mišrusis modelis. Klasikiniame rungimosi (kaltinamajame) proceso etape egzistavo asmenų dvikovos, išbandymai vandeniui bei ugniai ir kt., vėliau baudžiamasis procesas patobulėjo ir klasikinį rungimosi procesą pakeitė inkvizicinis (tiriamasis) procesas, kuriame vyravo formaliųjų įrodymų teorija. Galiausiai baudžiamasis procesas iš inkvizicinio (tiriamojo) perėjo į mišrųjį šiais laikais vyraujantį proceso modelį, kuriame vyrauja laisvo įrodymų vertinimo pagal vidinį įsitikinimą principas. Įrodinėjimo procese vyrauja šie etapai, t. y. duomenų rinkimas ir fiksavimas, patikrinimas, tyrimas teisme, pripažinimas įrodymais ir įrodymų vertinimas. Viena svarbiausių sudedamųjų dalių yra įrodymų vertinimas, kuris susideda iš jų leistinumų, liečiamumo, tikrumo ir pakankamumo įvertinimo. Teismas duomenis (įrodymus) vertina ir nusprendžia, kurie duomenys gali būti laikomi įrodymais, o kurie turi būti atmesti. Teisėjas yra laisvas vertindamas byloje esančius duomenis (įrodymus). Doktrinoje yra pateikiamas laisvo įrodymų vertinimo principas, kuris nurodo, kad visi esantys duomenys (įrodymai) byloje yra lygūs, nei vienas nėra pranašesnis už kitus. BPK yra numatyta, kad teisėjas įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu. Teisėjo vidinio įsitikinimo formavimąsi lemia ne tik tie veiksniai, kurie yra numatyti įstatyme. Vidinį teisėjo įsitikinimą gali formuoti teisinė sąmonė, psichologiniai aspektai, spaudimas iš šalies ir kt. Svarbu pabrėžti, kad teismas savo sprendimo negali pagrįsti abejonėmis. Teismo sprendimai turi būti motyvuoti ir pagrįsti. Lietuvą lyginant su kitomis Europos valstybėmis galima teigti, kad vyrauja tokia pati įrodymų vertinimo sistema, tuo tarpu labiau specifišką galima būtų laikyti anglosaksų teisės sistemos šalyse vyraujančia koncepcija, kur įrodymai vertinami remiantis pagrįstos abejonės nebuvimu.

Summary

Free evaluation of evidence and inner conviction of judge

The criminal process development history can be distinguished into the classic adversarial model, the inquisitive model and the mixed model. In the classic adversarial process stage dueling, water and fire challenges existed. Later the criminal process improved and the classical adversarial process was replaced by the inquisition process, in which the theory of formal evidence dominated. Finally, the criminal process proceeded to existing mixed process, in which the principle of free assessment of evidence by internal conviction is dominating. The following steps rule the process of proof: collection and recording of data, verification, judicial investigation, recognition of evidence and assessment of evidence. One of the most important rule is the evaluation of evidence, which consists of assessing their admissibility, touchability, certainty and sufficiency. The court assesses the data (evidence) and decides which data can be considered as evidence and which should be rejected. The judge is free to assess the data (evidence) in the case. The doctrine contains the principle of the free assessment of evidence, which states that all the data (evidence) in the case are equal, and no one is superior to the other. The CCP specifies that the judge assesses the evidence on the basis of his internal conviction based on a thorough and impartial examination of all the circumstances of the case, in accordance with the law. The judge's inner conviction formation is determined not only by the law provided factors. The inner conviction of the judge can be formed by legal consciousness, psychological aspects, pressure from the country and so on. It is important to point that the court cannot base its judgment on doubts. Judgments must be motivated and justified. Compared to other european countries Lithuania have the same system of evidence evaluation, while in Anglo-Saxon countries dominates a more specific concept, where evidence is assessed on the basis of beyond a reasonable doubt.